

Hallituksen esitys Eduskunnalle sikiön, alkion ja perimän suojaa koskevien rangaistussäännösten muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslakia muutettaisiin siten, että rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksutun keskittämisperiaatteen mukaisesti ihmisen sikiön, alkion ja perimän suojaa koskevat vankeusuhkaiset rangaistussäännökset koottaisiin samaan lukuun. Rikoslain vanhentuneet sikiönlahdettamista koskevat rangaistussäännökset korvattaisiin laitonta raskauden keskeyttämistä koskevilla rangaistussäännöksillä. Samaan rikoslain lukuun siirrettäisiin ja samalla osittain yhdistettäisiin eräin muutoksin lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain ja hedelmöityshoidoista annetun lain vankeusuhkaiset ran-

gaistussäännökset. Uusittavan rikoslain luvun rikoksia olisivat laitton raskauden keskeyttäminen, törkeä laitton raskauden keskeyttäminen, laitton alkioon puuttuminen, laitton perimään puuttuminen, laitton sukusolujen käyttö ja lapsen identiteetin loukkaaminen. Raskauden keskeyttämisestä, lääketieteellisestä tutkimuksesta ja hedelmöityshoidoista annettuihin lakeihin tehtäisiin tarvittavat muutokset, ja niihin jäisivät rikoslaisissa säädettäviä rikoksia lievemmat lainrikkomukset, joista voi seurata vain sakkoa.

Ehdotetut lait ovat tarkoitetut tulemaan voimaan mahdollisimman pian.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
SISÄLLYS.....	2
YLEISPERUSTELUT.....	3
1 JOHDANTO.....	3
2 NYKYTILA.....	3
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö.....	3
Rikosoikeudelliset säännökset.....	3
Laki raskauden keskeyttämisestä.....	4
Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta.....	5
Laki hedelmöityshoidoista.....	6
Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä.....	7
Valvonta ja hallinnolliset seuraamukset.....	7
2.2 Sikiön, alkion ja perimän suoja perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa.....	8
Perustuslaki.....	8
Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukset.....	10
Euroopan unionin perusoikeuskirja ja Maastrichtin sopimus.....	10
2.3 Pohjoismaiden lainsäädäntö.....	10
Ruotsi.....	10
Norja.....	11
Tanska.....	11
Islanti.....	12
2.4 Nykytilan arviointi.....	12
3 ESITYKSEN TAVOITTEET JA KESKEISET EHDOTUKSET.....	13
4 ESITYKSEN VAIKUTUKSET.....	15
5 ASIAN VALMISTELU.....	15
6 RIIPPUVUUS MUISTA ESITYKSISTÄ.....	16
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT.....	17
1 LAKIEHDOTUSTEN PERUSTELUT.....	17
1.1 Rikoslaki.....	17
22 luku Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta.....	17
1.2 Laki raskauden keskeyttämisestä.....	23
1.3 Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta.....	24
1.4 Laki hedelmöityshoidoista.....	24
2 VOIMAANTULO.....	25
LAKIEHDOTUKSET.....	26
1. Laki rikoslain muuttamisesta.....	26
2. Laki raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:n muuttamisesta.....	28
3. Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta.....	28
4. Laki hedelmöityshoidoista annetun lain muuttamisesta.....	29
LIITE.....	31
RINNAKKAISTEKSTIT.....	31
1. Laki rikoslain muuttamisesta.....	31
2. Laki raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:n muuttamisesta.....	35
3. Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta.....	36
4. Laki hedelmöityshoidoista annetun lain muuttamisesta.....	37

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Ihmisen sikiön suojaamiseksi on perinteisesti ollut voimassa rikosoikeudellisia säännöksiä. Rikoslain (19.12.1889) 22 luvun sikiönlähdettämistä koskevat rangaistussäännökset on uudistettu perusteellisesti vuosina 1950 ja 1969. Luvun säännöksiä ei kuitenkaan muutettu vuonna 1970 raskauden keskeyttämisestä annetun lain (239/1970, jäljempänä aborttilaki) yhteydessä. Tämän vuoksi luku sikiönlähdettämistä on uudistamisen tarpeessa.

Biolääketieteellisen tutkimuksen ja teknologian kehitys on tehnyt mahdolliseksi muun muassa ihmisen keinoalkuisen lisääntymisen, ihmisalkion kehittymisen naisen elimistön ulkopuolella ja ihmisen perimään puuttumisen. Syntymättömän ihmiselämän suoja ei enää rajaudu pelkästään sen mukaan, miten aborttilaissa painotetaan raskaana olevan naisen itsemääräämisoikeutta ja mikä turva sikiön koskemattomuudelle annetaan rikoslain säännöksiin. Uuden aineellisen lainsäädännön myötä asetetaan rajoja myös puuttumiselle naisen elimistön ulkopuolella olevaan ihmisalkioon ja turvataan ihmisen perimän loukkaamattomuutta. Sikiöön kohdistuvien tekojen lisäksi rikoslain 22 lukuun onkin katsottu tarkoituksenmukaiseksi sisällyttää myös alkion ja perimän suoja koskevat vankeusuhkaiset rangaistussäännökset. Aineellisen lainsäädännön myötä on rikosoikeudellisen suojan piiriin sisällytetty ihmisalkion lisäksi ihmisen sukusolut.

Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen esitöissä katsottiin, että syntymätöntä ihmiselämää suojataan osittain äidille annettavan perusoikeusturvan välityksellä ja perustuslakiin kirjattava ihmisarvon loukkaamattomuuden turvaaminen (perustuslain, 731/1999, 1 §:ssä) antaa suoja myös ihmisen sikiöön ja alkioon kohdistuvia loukkauksia vastaan. Rikoslain kokonaisuudistusta valmistellut oikeusministeriön hankeorganisaatio (jäljempänä rikoslakiprojekti) teki vuonna 1989 ehdotuksen ihmisen alkion, sikiön ja perimän loukkaa-

mista koskeviksi rikoslain 22 luvun säännöksiksi. Rangaistussäännösten jatkovalmistelussa jäätiin kuitenkin odottamaan alan aineellisen lainsäädännön, lähinnä lääketieteellistä tutkimusta ja hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön valmistumista. Rangaistussäännösten jatkovalmistelu tosin käynnistettiin vuonna 1998, mutta se keskeytettiin, koska hedelmöityshoitoja koskeva lainvalmistelu ei ollut tuolloin edennyt.

Lääketieteellisestä tutkimuksesta annettu laki (488/1999, jäljempänä tutkimuslaki) ja syyskuun alussa 2007 voimaan tullut laki hedelmöityshoidoista (1237/2006, jäljempänä hedelmöityshoitolaki) muodostavat rangaistussäännösten valmistelussa odotetun keskeisen aineellisen lainsäädännön. Sikiön, alkion ja perimän suoja koskevien rikoslain säännösten valmistelutyö voitiinkin jälleen käynnistää vuonna 2007. Oikeusministeriön asettaman työryhmän tehtäväksi ei tullut pelkästään sikiönlähdettämistä koskevien rikoslain säännösten ja aborttilain rangaistussäännösten uusiminen. Lisäksi tehtävänä oli harkita syntymättömän ihmiselämän rikosoikeudellisen suojan muuta tarvetta siitä lähtökohdasta, että nykyiset aineellisessa lainsäädännössä olevat vankeusuhkaiset rangaistussäännökset kootaan samaan rikoslain lukuun siltä osin kuin vankeusrangaistusuhkan säilyttämistä pidetään edelleen perusteltuna. Tällaisia nykyisin vankeusuhkaisina rangaistavia tekoja ovat tutkimuslaissa laitton alkioiden ja sukusolujen tutkimus sekä laitton perimään puuttuminen. Hedelmöityshoitolaissa vankeusuhkaisia rikoksia ovat sukusolujen käyttörikos, hedelmöityshoitotorikos ja lapsen identiteetin loukkaamisrikos.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

Rikosoikeudelliset säännökset

Rikoslain sikiönlähdettämistä koskeva 22 luku sisältää säännökset sikiön surmaami-

sesta joko naisen omasta toimesta tai pyynnöstä sekä surmaamisesta vastoin naisen tahtoa. Säännöksiä ei ole oikeustilaston mukaan sovellettu vuoden 1972 jälkeen.

Rikoslain 22 luvun säännösten mukaan rangaistavan sikiön lähettämisen tai surmaamisen voi suorittaa nainen itselleen (5 §:n 1 momentti) taikka sikiön lähettää tai surmata toinen henkilö joko naisen tahdon mukaisesti (5 §:n 2 momentti) tai tämän tahdon vastaisesti (6 §). Ankaroitamisperusteena toisen suorittamalle naisen tahdon mukaiselle sikiön lähettämislle tai surmaamiselle on teon tekeminen maksusta (5 §:n 2 momentti). Naisen itsensä suorittamasta sikiön lähettämisestä tai surmauttamisesta on säädetty enintään neljän vuoden vankeusuhka. Lieventävien asianhaarojen vallitessa nainen voidaan jättää rangaistukseen tuomitsematta. Rangaistusuhka sikiön lähettämisestä tai surmaamisesta on enintään neljä vuotta vankeutta myös silloin, jos teon tekee toinen henkilö naisen tahdon mukaan. Jos hän tekee sen maksusta, rangaistusuhka on vähintään kuusi kuukautta ja enintään kuusi vuotta vankeutta. Vastoin naisen tahtoa tehdystä sikiön lähettämisestä tai surmaamisesta seuraa vankeutta vähintään kaksi ja enintään kahdeksan vuotta. Kaikkien näiden tekojen yritys on säädetty rangaistavaksi.

Mainittuja rikoslain säännöksiä täydentää aborttilain 13 §, jossa säädetään rangaistavaksi lain säännösten vastainen raskauden keskeyttäminen, jollei rikoslain 22 luku tule sovellettavaksi. Rikoslain säännökset koskevat käytännössä muita kuin aborttilain mukaan luvallisiksi todettuja keskeyttämisistä, kun taas aborttilain rangaistussäännös koskee lähinnä lain menettelytapasäännösten rikkomisia.

Rikoslain 21 luvun säännökset henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista, 44 luvun säännökset terveyttä ja turvallisuutta vaarantavista rikoksista sekä eräät säännökset 34 luvun yleisvaarallisista rikoksista, 40 luvun virkarikoksista ja 47 luvun työrikoksista voivat välillisesti suojata myös ihmisen sikiötä, alkiota ja perimää. Luvattomasta terveydenhuollon ammattitoimen harjoittamisesta voi rikoslain 44 luvun 3 §:n mukaan seurata sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta.

Laki raskauden keskeyttämisestä

Aborttilain 1 §:ssä on lueteltu tilanteet, joissa raskaus voidaan naisen pyynnöstä keskeyttää. Lain 1 §:n 1 kohta koskee tilannetta, jossa raskauden jatkuminen tai lapsen synnyttäminen naisen sairauden, ruumiinvian tai heikkouden vuoksi vaarantaisi hänen henkensä tai terveytensä. Lain 1 §:n 2 kohdassa säädetään raskauden keskeyttämisen sosiaalisista perusteista. Tämän kohdan mukaan raskaus voidaan naisen pyynnöstä keskeyttää, kun hänen tai hänen perheensä elämänotot ja muut olosuhteet huomioon ottaen lapsen synnyttäminen ja hoito olisi hänelle huomattava rasitus. Lain 1 §:n 3 kohta viittaa tiettyihin rikoslaisissa rangaistavaksi säädettyihin tekoihin, joiden seurauksena nainen on tullut raskaaksi. Lain 1 §:n 4 kohdassa luetellaan raskauden keskeyttämisen ikä- ja lapsilukuperusteet. Niiden nojalla nainen voi saada raskaudenkeskeytyksen, mikäli hän raskaaksi tullessaan ei ollut täyttänyt 17 vuotta tai oli täyttänyt 40 vuotta taikka on jo synnyttänyt neljä lasta. Ikä- tai lapsilukuperusteiden nojalla raskaus voidaan keskeyttää suorittajalääkärin päätöksellä, muissa edellä mainituissa tapauksissa kahden lääkärin, lausunnonantaja- ja suorittajalääkärin, lupapäätöksellä.

Aborttilain 1 §:n 5 kohdan mukaan raskaus voidaan keskeyttää naisen pyynnöstä poikkeuksellisesti myös silloin, kun on syytä otaksua, että lapsi olisi vajaamielinen tai että lapsella olisi tai hänelle kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika (sikiöperuste). Laissa ei ole tarkemmin määritelty sairauden tai ruumiinvian vakavuusastetta. Tällä perusteella suoritettava keskeytys edellyttää TEO:n lupaa.

Aborttilain 1 §:n 6 kohdan mukaan raskaus voidaan naisen pyynnöstä keskeyttää myös, kun jommankumman tai kummankin vanhemman sairaus, häiriytynyt sieluntoiminta tai muu niihin verrattava syy vakavasti rajoittaa heidän kykyään hoitaa lasta. Tällä perusteella suoritettava keskeytys edellyttää kahden lääkärin lupaa.

Raskaus on aborttilain 5 §:n nojalla keskeytettävä niin aikaisin kuin mahdollista mutta pääsäännön mukaan viimeistään 12. raskausviikolla. Lain 5 §:n 3 momentin mukaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskus (TEO) voi kuitenkin antaa luvan raskau-

den keskeyttämiseen 20. raskausviikon loppuun asti, jos nainen ei raskaaksi tullessaan ollut täyttänyt 17 vuotta tai jos siihen muuten on erityistä syytä. TEO:n luvalla raskaus saadaan aborttilain 5 a §:n mukaan keskeyttää vielä 24. raskausviikon loppuun, jos sikiön vaikea sairaus tai ruumiinvika on todettu lapsivesi- tai ultraäänitutkimuksella, serologisella tutkimuksella tai muulla vastaavalla luotettavalla tutkimuksella.

Aborttilain 9 § koskee niin sanottua hätäkeskeytystä, jossa laillistettu lääkäri saa suorittaa kiireellisen raskaudenkeskeytyksen äidin hengen tai terveyden pelastamiseksi noudattamatta lain edellytyksiä ja suorituspaikkaa koskevia säännöksiä.

Raskaudenkeskeytyksiä voidaan suorittaa kaikissa sairaaloissa, joissa on synnytysosasto, ja niiden lisäksi niissä muissa sairaaloissa, jotka TEO on aborttilain 8 §:n 2 momentin nojalla hyväksynyt tähän tarkoitukseen. Raskaudenkeskeytyksiksi tilastoidaan myös monisikiöraskauksien osakeskeytykset.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin tietojen mukaan vuonna 2006 tehtiin 10 645 raskaudenkeskeytystä eli 9,1 keskeytystä tuhatta hedelmällisyysikäistä naista kohden. Tämä on 3,0 prosenttia eli hieman yli 300 keskeytystä vähemmän kuin vuonna 2005. Keskeytysten lukumäärä laski vuonna 2006 kaikissa ikäryhmissä edellisvuoteen nähden. Alle 20-vuotiaiden keskeytykset vähenivät 4,6 prosenttia. Vuonna 2006 tehtiin 57,5 prosenttia raskauden keskeytyksistä lääkkeellisesti ja loput kirurgisesti.

Noin 93 prosenttia raskaudenkeskeytyksistä tehtiin ennen 12. raskausviikkoa vuonna 2006. Ennen 6. raskausviikkoa tehtyjen keskeytysten osuus oli 37,9 prosenttia. Samana vuonna vajaalla puolella keskeytyspotilaista oli vähintään yksi aikaisempi synnytys. Vähintään yksi aiempi keskeytys oli noin kolmanneksella keskeyttäneistä.

Sosiaaliset syyt keskeytyksen perusteena (88,7 %) lisääntyivät edelleen vuonna 2006. Muita yleisiä syitä olivat alle 17 vuoden ikä (6,1 %), yli 40 vuoden ikä (3,8 %) ja neljän lapsen synnyttäminen (2,1 %). Lääketieteellisellä perusteella eli sairaudesta, ruumiinviciasta tai heikkoudesta naisen hengelle tai terveydelle aiheutuvan vaaran vuoksi teh-

tiin keskeytyksistä vajaat puoli prosenttia. Mahdollisen tai todetun sikiövaurion vuoksi tehtiin hieman enemmän keskeytyksiä kuin edellisvuonna (2,8 % kaikista keskeytyksistä). Keskeytyksen perusteena on vuodesta 2001 alkaen voinut vedota yhtä useampaan syyhyyn.

TEO:n käytännössä aborttilain 5 a §:n mukaisina vaikeina sikiön epämuodostumina tai sairauksina ovat olleet esimerkiksi kromosomipoikkeavuudet, jotka aiheuttavat kehitysvammaisuutta ja epämuodostumia (trisomiat), vaikea-asteiset sydänviat, keskushermostoputken sulkeutumishäiriöt, munaisepämuodostumat ja suomalaisen tautiperimän mukaiset kehitysvammaisuuteen johtavat aineenvaihduntasairaudet. TEO myönsi vuonna 2006 sikiöperusteella 220 keskeyttämis lupaa, joista 87 lupaa aborttilain 5 a §:n perusteella.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta

Tutkimuslain 2 §:n 1 kohdan määritelmän mukaan lääketieteellisellä tutkimuksella tarkoitetaan sellaista tutkimusta, jossa puututaan ihmisen tai ihmisen alkion taikka sikiön koskemattomuuteen ja jonka tarkoituksena on lisätä tietoa sairauksien syistä, oireista, diagnostiikasta, hoidosta, ehkäisystä tai tautien olemuksesta yleensä. Tutkimuslain 2 §:n 2 kohdan mukaan alkiolla tarkoitetaan hedelmöityksen tuloksena syntynyttä elävää solujoukkoa, joka ei ole kiinnittynyt naisen elimistöön ja 3 kohdan mukaan sikiöllä puolestaan naisen elimistöön kiinnittynyttä elävää alkiota.

Tutkimuslain 3 luvussa säädetään alkion ja sikiön tutkimuksesta. Naisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaa tutkimusta saa tehdä vain niissä laitoksissa, jotka ovat saaneet siihen luvan TEO:lta. Luvan myöntämisen edellytyksistä säädetään tarkemmin asetuksella. Alkioon kohdistuva lääketieteellinen tutkimus on sallittu vain, jos alkion muodostumisesta ei ole kulunut enempää kuin 14 vuorokautta. Aikaa, jonka alkio on ollut syväjäädetytynä, ei lain 11 §:n mukaan oteta huomioon määräaikaa laskettaessa.

Alkioiden tuottaminen yksinomaan tutkimustarkoituksiin on kielletty. Tutkimukseen

käytettyä alkioita ei saa siirtää ihmisen elimistöön eikä sitä saa pitää elossa enempää kuin 14 vuorokautta alkion muodostumisesta lukuun ottamatta aikaa, jonka alkio on ollut syväjäädetytynä. Tutkimukseen saa lain 13 §:n mukaan käyttää enintään 15 vuotta varastoitua alkioita, minkä jälkeen alkiot on hävitettävä.

Alkiotutkimus ja sukusolujen tutkimus, joiden tarkoituksena on kehittää menetelmiä periytyvien ominaisuuksien muuttamiseksi, on lain 15 §:n mukaan kielletty, jollei kysymyksessä ole tutkimus periytyvän vaikean sairauden parantamiseksi tai ehkäisemiseksi.

Tutkimuslain 14 §:n mukaan sikiöön kohdistuvaan tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta. Tutkimuslain 9 §:ssä säädetään, millä edellytyksillä raskaana oleva nainen voi olla tutkittavana.

Laittomasta alkioiden ja sukusolujen tutkimuksesta voi lain 25 §:n mukana seurata sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi. Tämän säännöksen nojalla rangaistavaa on tahallinen alkioiden tutkimus ilman lain 11 §:n edellyttämää TEO:n lupaa tai 11 ja 13 §:ssä mainittujen rajoitusten vastaisesti sekä 15 §:n sisältämän kiellon vastainen alkioiden tai sukusolujen tutkimus. Lain 26 §:ssä rangaistavaksi säädettyyn laittomaan perimään puuttumiseen syyllistyy se, joka tahallaan ryhtyy tutkimukseen, jonka tarkoituksena on mahdollistaa 1) ihmisen toisintaminen, 2) ihmisen aikaansaaminen alkiota yhdistämällä tai 3) ihmisen aikaansaaminen yhdistämällä ihmisen sukusoluja ja eläimen perintötekijöitä. Rangaistusuhkana on sakko tai enintään kahden vuoden vankeus. Lisäksi tutkimuslain eräiden säännösten rikkomisesta, kuten tutkimuksen tekemisestä ilman tutkittavan suostumusta tai ilman eettisen toimikunnan myönteistä lausuntoa, on 27 §:ssä säädetty sakkorangaistus. Salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rangaistus rikoslain mukaan (28 §). Näiden rangaistus-säännösten soveltamisesta käytännössä ei ole tietoa.

Laki hedelmöityshoidoista

Suomessa ei ollut hedelmöityshoitoja säätelevää lakia ennen 1.9.2007 voimaan tullutta

hedelmöityshoitolakia. Tässä laissa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naisen raskauden aikaansaamiseksi. Laissa säädetään myös sukusolujen ja alkioiden luovuttamisesta ja varastoinnista hedelmöityshoitoa varten. Lain säännökset sukusolusta koskevat myös sukusolujen esiasteita. Hedelmöityshoitona ei pidetä miehen käsittelymättömän ja varastoimattoman sperman viemistä naiseen ilman, että toimenpiteeseen osallistuu lääkärin ammatin harjoittamiseen oikeutettu tässä toimessaan tai muu ulkopuolinen henkilö korvausta vastaan. (Ks. lain 1 §.)

Hedelmöityshoitolain keskeinen tavoite on hoidon avulla syntyvän lapsen edun turvaaminen. Tähän tavoitteeseen pyritään muun muassa tiedonsaantioikeutta koskevalla 23 §:n säännöksellä, jonka mukaan henkilöllä, joka on voinut syntyä luovutetusta sukusolusta tai alkiosta, on salassapitosäännösten estämättä oikeus 18 vuotta täytettyään saada tietää luovuttajan henkilöllisyys.

Lapsen identiteetin loukkaamisrikos on säädetty rangaistavaksi hedelmöityshoitolain 33 §:ssä. Rikoksen tunnusmerkistö täyttyy silloin, kun joku tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta laiminlyö noudattaa lain 12 tai 14 §:n säännöksiä sukusolujen luovuttajan tunnuksesta, 18 §:n säännöksiä tietojen ilmoittamisesta TEO:n luovutusrekisteriin taikka 10, 28 tai 30 §:n säännöksiä asiakirjojen säilyttämisestä. Rangaistuksena lapsen identiteetin loukkaamisrikoksesta voidaan tuomita sakkoa tai enintään vuosi vankeutta.

Lain 32 §:ssä rangaistavaksi säädetty sukusolujen käyttörikos edellyttää tekijältä niin ikään tahallisuutta tai törkeää huolimattomuutta. Sukusolujen käyttörikos on kysymyksessä ensinnäkin, jos joku käyttää hedelmöityshoidossa sukusoluja tai alkiota lain 4 §:n 1 momentin vastaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että hedelmöityshoidossa käytetään sukusoluja tai alkiota, 1) joiden perimään on puututtu, 2) jotka on saatu toisintamalla (eli kloonamalla) tai 3) joita on käytetty tutkimustoiminnassa.

Sukusolujen käyttörikos on kysymyksessä myös silloin, kun joku vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin lain 5 §:n vastaisesti. Tämä tarkoittaa, että hoidossa

käytetään sulusoluja tai alkioita, jotka on valikoitu vastoin laissa sallittuja valintaperusteita. Kolmanneksi sulusolujen käyttörikos on kysymyksessä, jos joku ottaa vastaan, varastoi tai käyttää hedelmöityshoitoon sulusoluja tai alkioita ilman luovutussuostumusta eli luovuttajan suostumusta. Neljänneksi sulusolujen käyttörikos on käsillä, jos joku varastoi sulusoluja tai alkioita tai antaa hedelmöityshoitoa ilman lain 24 §:ssä tarkoitettua TEO:n myöntämää lupaa. Rangaistuksena sulusolujen käyttörikoksesta voidaan tuomita sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta.

Hedelmöityshoitolain 34 §:n mukaisessa hedelmöityshoitorikoksessa se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta antaa hedelmöityshoitoa lain 8 §:n vastaisesti, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Säännöksen tarkoituksena on estää hedelmöityshoidon antaminen tilanteissa, joissa ei ole edellytyksiä hoidon antamiselle. Lain 8 §:n mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos 1) hoitoon ei ole hoitoa saavan kirjallista suostumusta, 2) hoitoa saavan parin osapuoli on avioliitossa muun henkilön kanssa, 3) raskaus aiheuttaisi naisen iän tai terveydentilan vuoksi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle, 4) hedelmöityshoidon antamiseen suostumuksensa antanut on peruuttanut sen tai kuollut, 5) on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä tai 6) on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi. Viimeksi mainitun säännöskohdan tarkoituksena on estää sijaissynnyttäjäjärjestelyt.

Hedelmöityshoitolain 35 §:ssä säädetään sakonuhkaisena hedelmöityshoitorikkomuksena rangaistavaksi lain 21 §:n vastainen palkkion tai kulukorvauksen maksaminen tai lupaaminen sulusolujen tai alkioiden luovuttamisesta. Säännöksen tarkoituksena on estää sulusolujen ja alkioiden luovuttamisen muuttaminen kaupalliseksi toiminnaksi.

Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä

Ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä annetussa laissa (101/2001, jäljempänä kudoslaki) säädetään ihmisen elimien, kudoksien ja solujen irrot-

tamisesta ja käytöstä elinsiirtotoiminnassa tai muuhun lääketieteelliseen tarkoitukseen. Kudoslilla on myös pantu täytäntöön EY:n direktiivi ihmiskudosten ja -solujen laatu- ja turvallisuusvaatimuksista (2004/23/EY). Nämä lainmuutokset (547/2007) tulivat voimaan 1.6.2007.

Kudoslaisissa ihmiskudoksilla ja -soluilla tarkoitetaan kaikkia ihmisessä käytettäväksi tarkoitettuja kudoksia ja soluja, mukaan lukien esimerkiksi sulusolut, sikiön kudokset ja solut sekä alkion kantasolut. Kudoslain 6 §:n 2 momentin mukaan alkioita saa käyttää vain hedelmöityshoitoon tai lääketieteelliseen tutkimukseen. Ihmiskudosten ja solujen hankinta, testaus, käsittely, säilöminen, säilytys ja jakelu tapahtuvat lain 20 a §:n mukaan kudoslaitoksessa tai sen toimeksiannosta. Kudoslaitos tarvitsee toiminnalleen luvan, jonka myöntää Lääkelaitos. Lain ja sen nojalla annettujen alemmanasteisten säästöjen tavoitteena on turvata ihmisessä käytettävien kudosten ja solujen laatu ja turvallisuus.

Kudoslain 25 §:ssä on säädetty sakkorangaistus muun muassa ilman tarvittavaa suostumusta tai lupaa tapahtuvasta ihmisen elimen, kudoksen tai solujen irrottamisesta tai käytöstä. Rangaistavaa on myös laissa säädettyjen turvallisuusvaatimusten rikkominen tai kielletyn palkkion maksaminen.

Valvonta ja hallinnolliset seuraamukset

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) tarkoituksena on edistää potilasturvallisuutta ja terveydenhuoltopalvelujen laatua. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi ammattihenkilöiltä edellytetään asianmukaista koulutusta ja pätevyyttä ja muita valmiuksia, ja mainitussa laissa on säädetty heihin kohdistetusta ohjauksesta ja valvonnasta sekä niiden suorittamiseksi tarpeellisista toimenpiteistä. Lain 2 §:n 2 momentin mukaan vain laillistettu, luvan saanut tai nimikesuojattu ammattihenkilö on oikeutettu toimimaan asianomaisessa ammatissa ja käyttämään asianomaista ammattinimikettä. Ammattihenkilöt ja terveydenhuollon toimintayksiköt ovat TEO:n ja lääninhallitusten ohjauksen ja valvonnan alaisia.

Laissa säädetään terveydenhuollon ammattihenkilöihin kohdistettavista turvaamis- ja

kurinpitotoimenpiteistä. Seuraamuksina virheellisestä toiminnasta TEO voi antaa tarkempia määräyksiä tai ohjeita, rajoittaa tai poistaa ammatinharjoitusoikeuden määräajaksi tai toistaiseksi, kieltää laissa suojatun ammattinimikkeen käytön määräajaksi tai toistaiseksi tai peruuttaa luvan saaneen ammattihenkilön ammatinharjoittamisoikeuden kokonaan. Lievempiä toimenpiteitä ovat lain 26 §:n mukaan huomautuksen antaminen tai huomion kiinnittäminen asianmukaiseen ammattitoimintaan. Kurinpidollisena toimenpiteenä tulee lain 33 §:n nojalla kysymykseen kirjallisen varoituksen antaminen. Luvattomasta terveydenhuollon ammattitoimen harjoittamisesta säädetään rangaistus rikoslain 44 luvun 3 §:ssä.

Aborttilain 11 §:n mukaan TEO:n toimivaltaan kuuluu valvoa, että lausunnonantaja- ja suorittajalääkärit pyrkivät noudattamaan tasapuolista ja yhdenmukaista käytäntöä. TEO:n on erityisten syiden ilmetessä evättävä lääkäriltä oikeus lausunnon antamiseen raskauden keskeyttämistä koskevissa asioissa taikka peruutettava lääkärille antamansa määräys toimia lausunnonantajalääkärinä tai sairaalalle annettu hyväksyminen.

TEO:lla on tutkimuslain 22 §:n nojalla oikeus tarkastaa lain 11 §:n mukaiseen alkiotutkimukseen luvan saaneiden laitosten tiloja ja toimintaa sekä valvonnassa tarvittavia asiakirjoja tutkimuslain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten valvontaa varten. TEO voi peruuttaa alkiotutkimuksia varten laitokselle myöntämänsä luvan, jos tutkimustoiminnassa ei noudateta voimassa olevia säännöksiä tai määräyksiä. Jos toiminnassa esiintyy puutteita tai epäkohtia, TEO voi määrätä toiminnan keskeytettäväksi, kunnes puutteet tai epäkohdat on korjattu, taikka peruuttaa annetun luvan. Luvan peruuttamista koskevaa päätöstä on noudatettava muutoksenhausta huolimatta.

Hedelmöityshoitolaian esitöiden mukaan tarkoituksena on, että lain rikkomuksiin puututaan ensi sijassa hallinnollisen valvonnan toimenpitein ja että rikosoikeudelliset keinot ovat viimesijaisia. Hallinnollista valvontaa harjoittaa TEO, joka voi hedelmöityshoitolaian 27 §:n nojalla peruuttaa sukusolujen ja alkoiden varastointiin ja hedelmöityshoitosten antamiseen oikeuttavan luvan, jos toi-

minnassa on olennaisesti rikottu sitä koskevia säännöksiä. Luvan peruuttamista lievempänä hallinnollisena puuttumiskeinona TEO voi määrätä toiminnan keskeytettäväksi, kunnes puutteet tai epäkohdat on korjattu.

Lääkelaitos ohjaa ja valvoo kudoslaitosten toimintaa kudoslain 20 j §:n mukaan siltä osin kuin on kysymys kudospäätöksiin määräysten toimeenpanosta. Lääkelaitos voi kudoslain 20 m §:n nojalla tietyin edellytyksin peruuttaa kudoslaitoksen toimiluvan kokonaan tai osittain tai asettaa uhkasakon. Muilta osin TEO on toimivaltainen lupa- ja valvontaviranomainen kudoslain 22 §:n nojalla. TEO voi kudoslain 23 §:n nojalla peruuttaa tiettyyn toimintaan antamansa luvan, jos toiminnassa ei noudateta voimassa olevia säännöksiä.

2.2 Sikiön, alkion ja perimän suoja perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa

Perustuslaki

Perustuslain valtiojärjestyksen perusteita koskevan 1 luvun 1 §:ssä säädetään, että valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet. Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) perustelujen mukaan säännös ihmisarvon loukkaamattomuudesta ilmaisee perustavanlaatuisen oikeuksien yleisinhimillisen perustan. Säännös ilmaisee ensi sijassa valtiosäännön arvoperustan, mutta sillä voi olla myös välitöntä oikeudellista merkitystä eräissä tilanteissa. Lakiesityksen mukaan sillä on tulkinnallista vaikutusta esimerkiksi sovellettaessa varsinaisia perusoikeussäännöksiä. Säännös vaikuttaa myös arvioitaessa perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien rajoitusten sallittavuutta. Maininta yksilön oikeuksien ja vapauden turvaamisesta korostaa puolestaan perusoikeuksien keskeistä asemaa Suomen valtiosäännössä. Sanonnan piiriin kuuluu myös monien muiden oikeuksien käytön perustana oleva yksilön itsemääräämisoikeus eli vapaus määrätä itsestään ja toimistaan.

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan oikeus elämään liittyy läheisesti sosiaalisia oikeuksia ja ympäristöä koskeviin säännöksiin. Erityisen läheinen kytkentä sillä on Suomen Hallitusmuodon 15 a §:n 1 momentissa turvattuun oikeuteen välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Kyseinen säännös on ymmärrettävissä elämän vähimmäisedellytykset turvaavaksi perusoikeudeksi. Toisaalta oikeudesta elämään voidaan johtaa yleinen velvollisuus sellaisiin julkisen vallan toimiin, joilla edistetään elämän edellytyksiä. Esimerkiksi kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen vastaavasta määräyksestä on johdettu valtion velvollisuus tehokkaisiin toimiin lapsikuolleisuuden vähentämiseksi, kulkutautien vastustamiseksi ja odotettavissa olevan keskimääräisen eliniän lisäämiseksi. Säännöksellä ei lainvalmisteluasiakirjojen mukaan ole tarkoitus muuttaa esimerkiksi elämän alkamis- ja päättymishetken määräytymistä tai geenimanipulaation, sikiötutkimuksen ja eutanasian oikeudellista asemaa. Säännöksellä ei lakiesityksen mukaan myöskään tavoitella muutosta voimassa olevaan raskauden keskeyttämisestä koskevaan lainsäädäntöön.

Perustuslain 7 § sisältää myös yleissäännöksen henkilökohtaisen vapauden suojasta. Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.

Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi henkilöön käypiä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Säännöksellä on läheinen yhteys 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Sillä on myös sovellutuksia yksityisten välisissä suhteissa, joskin henkilökohtainen koskemattomuus saa niissä turvaa lähinnä rikoslainsäädännön ja vahingonkorvauslainsäädännön välityksellä. Ruumiillisen koskemattomuuden lisäksi suojan piiriin kuuluu yksilön henkinen koskemattomuus silloinkin, kun siihen puuttumista ei voida katsoa ihmisarvon vastaiseksi kohteluksi.

Perustuslain 10 §:ssä säädetyn yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on

oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Myös perhe-elämä kuuluu yksityiselämän suojan piiriin.

Perusoikeudet kuuluvat luonnollisille henkilöille heidän elinaikanaan. Ihminen tulee siten täysimääräisesti perusoikeuksien haltijaksi syntymänsä hetkellä ja on niiden piirissä kuolemaansa asti. Perusoikeusuudistuksen esitöissä todetaan kuitenkin, että oikeusjärjestys antaa eri tavoin suojaa myös ennen syntymää. Osittain tämä toteutuu raskaana olevalle naiselle annettavan perusoikeusturvan välityksellä. Myös perustuslain 1 §:n säännöksellä ihmisarvon loukkaamattomuudesta on sikiötä ja alkiota suojaavaa merkitystä. Näin ollen ihmisen sikiöön ja alkioon kohdistuvia ihmisarvoa loukkaavia lääketieteellisiä ja tieteellisiä kokeiluja on pidettävä perustuslain 1 §:n vastaisina.

Alkiota ja sikiötä ei ole kuitenkaan katsottu kuuluvaksi perus- ja ihmisoikeuksilla suojatun yksilön tai henkilön käsitteen alle siten, että ne olisivat oikeussubjekteja. Suomessa yksilön oikeudellinen toimikelpoisuus eli henkilöys alkaa vasta syntymähetkellä, vaikka sikiö voi saada esimerkiksi perintöoikeudellisen aseman tietyissä tilanteissa, jos se syntyy elävänä. Oikeudellisessa ja eettisessä keskustelussa on korostettu, että lääketieteellisen tiedon ja menetelmien kehityksen vuoksi riski ihmisarvoa loukkaavista väärinkäytöksistä muun muassa ihmisalkioita kohtaan kasvaa. Sen vuoksi ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteen merkitys vahvistuu, vaikka se ei ole osoitettavissa elävän yksilön konkreettiseksi perusoikeudeksi.

Aborttilailla pyrittiin vähentämään Suomessa tehtyjen laittomien aborttien määrää ja niistä johtuvia haittoja. Lain taustalla vaikuttivat myös naisen valinnanvapauden ja lapsen toivottuna syntymisen periaatteet. Naisen reproduktiivisia eli lisääntymiseen liittyviä oikeuksia on sittemmin vahvistettu kansainvälisissä julistuksissa ja suosituksissa (kuten Euroopan yhteisön parlamentin asiaa koskevassa julkilausumassa). Naisen lisääntymis-

vapautta on kuitenkin eri maissa vaihtelevasti kavennettu ihmisen alkioille ja sikiölle annetun suojan vuoksi. Esimerkiksi vaikka syntymätön sikiö ei ole suoraan tietyn ihmis- tai perusoikeuden subjekti, oikeusvertailu osoittaa raskaana olevan naisen itsemääräämisoikeutta rajoitettavan sikiön ihmisarvon suojaamisen nimissä raskausviikkojen määrän lisääntyessä.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukset

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (Sopimussarja 19/1990) 2 artiklan mukaan jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä ei ole otettu kantaa alkion tai sikiön asemaan tämän artiklan tarkoitusta varten. Kysymys elämän alkamisesta jää sopimusvaltioiden harkintamarginaalin puitteisiin, koska siitä ei vallitse Euroopassa yhtenäistä tieteellistä ja oikeudellista määritelmää. (Ks. muun muassa tapaukset *Vo v. Ranska* No. 53924/00, tuomio 8.7.2004 ja *Evans v. Yhdistynyt kuningaskunta* No. 6339/05, tuomio 7.3.2006.)

Suomi on allekirjoittanut Euroopan neuvoston yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (Eurooppalainen sopimussarja, ETS, N:o 164; jäljempänä biolääketiedesopimus) heti sopimuksen laatimisuonna 1997. Sopimus velvoittaa sen osapuolia suojelemaan kaikkien ihmisarvoa ja henkilöllisyyttä sekä takaamaan ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen alalla. Suomen on tarkoitus saattaa sopimus kansallisesti voimaan vuoden 2008 aikana.

Biolääketiedesopimuksessa kielletään ihmisen perintötekijöiden muuttamiseen tähtäävät toimenpiteet sekä lisääntymislääketieteen käyttäminen sukupuolen valintaan, ellei kyse ole vain toisella sukupuolella ilmenevän vakavan perinnöllisen sairauden estämisestä (13 ja 14 artikla). Jos laki sallii alkioiden tutkimisen naisen elimistön ulkopuolella (in vitro), sen on taattava riittävä alkion suojeleminen. Ihmisalkioiden luominen tutkimustarkoitukseen on kielletty (18 artikla).

Biolääketiedesopimuksen 31 artiklan mukaisesti yksittäisistä yleissopimuksen piiriin kuuluvista kysymyksistä on tähän mennessä annettu seuraavia lisäpöytäkirjoja: kloonauksen kieltämiseksi vuonna 1998 (ETS N:o 168), ihmisalkuperää olevien elinten ja kudosten siirroista vuonna 2002 (ETS N:o 186) ja biolääketieteellisestä tutkimuksesta vuonna 2005 (ETS N:o 195). Kloonausta koskeva lisäpöytäkirja kieltää toimenpiteet, joiden tarkoituksena on luoda toisen elävän tai kuolleen ihmisen kanssa geneettisesti identtinen ihminen.

Biolääketieteellistä tutkimusta koskeva lisäpöytäkirja soveltuu alkioihin ja sikiöihin, jotka ovat naisen elimistössä, mutta se ei sovellu naisen elimistön ulkopuolisiin alkioihin. Artiklan 18 mukaan raskaana olevalle naiselle ei saa tehdä tutkimusta, josta ei ole suoranaista hyötyä hänelle tai hänen alkioilleen, sikiölleen tai tulevalle lapselleen, paitsi jos tutkimuksen tarkoitus on saada tuloksia vertaisryhmälle eikä yhtä tehokasta tutkimusta voi suorittaa naiselle, joka ei ole raskaana, ja tutkimuksesta aiheutuu vain vähäinen riski ja haitta.

Euroopan unionin perusoikeuskirja ja Maastrichtin sopimus

Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000) 1 artiklan mukaan ihmisarvo on loukkaamaton, ja sitä on kunnioitettava ja suojeltava. Tämän säännöksen suoja ulottuu myös sikiöön ja alkioon. Euroopan unionista vuonna 1992 laaditun sopimuksen (Maastrichtin sopimus) artiklassa 6(2) todetaan nimenomaisesti, että unioni pitää Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisia perusoikeuksia arvossa yhteisön oikeuden yleisinä periaatteina.

2.3 Pohjoismaiden lainsäädäntö

Ruotsi

Ruotsin aborttilain (aborttlag 1974:595) 1 §:n mukaan raskaus voidaan naisen pyynnöstä keskeyttää, jos keskeytys tehdään ennen 18 raskausviikkoa eikä keskeytyksen katsota vaarantavan naisen henkeä tai terveyttä. Lain 3 §:n mukaan raskauden keskeytys

tämän jälkeen edellyttää erityisiä syitä ja sosiaalihuollituksen lupaa. Lupaa ei saa antaa, jos on syytä olettaa, että sikiö on elinkelpoinen. Aborttilain 9 §:ssä on säädetty rangaistavaksi laiton abortti, josta voi seurata sakkoa tai korkeintaan yksi vuosi vankeutta. Jos rikos on törkeä, rangaistusasteikko on kuudesta kuukaudesta neljään vuoteen vankeutta. Laiton abortti on tunnusmerkistön mukaan teko, jossa joku muu kuin lääkärin tointa harjoittamaan oikeutettu (puoskari) tekee abortin toiselle. Naisen itsensä tekemä abortti ei siten ole säännöksen sanamuodon perusteella rangaistava, eikä naista itseään rangaista myöskään rikokseen myötävaikutusta koskevien periaatteiden nojalla. Törkeysarvostelussa tulee erityisesti kiinnittää huomiota siihen, jos teko on toistuva tai tehty ammattimaisesti tai jos teko on aiheuttanut erityistä vaaraa naisen elämälle tai terveydelle. Lain 10 §:ssä on säädetty rangaistavaksi tietyt menettelytaparikkomukset sakolla tai korkeintaan kuuden kuukauden vankeudella.

Laki geneettisestä koskemattomuudesta (lag om genetisk integritet m.m., 2006:351) tuli voimaan 1.7.2006. Laki rajoittaa tiettyjä biotekniikan lääketieteellisiä sovelluksia ja säättää niiden käyttöön liittyvistä oikeudellisista vaikutuksista. Lain tarkoituksena on suojata yksittäisen ihmisen koskemattomuutta. Lain soveltamisalaan kuuluvat geneettisten tutkimusten ja geneettisen tiedon sekä geeniterapian käyttö, geneettiset tutkimukset yleisissä terveystutkimuksissa, alkio- ja sikiödiagnostiikka, ihmisen munasolun tutkimukseen ja käsittelyyn liittyvät toimet, inseminaatio sekä kehon ulkopuolella tapahtuva hedelmöitys (koeputkihedelmöitys). Lain 8 luvussa on säädetty rangaistusuhat lain yksilöityjen säännösten rikkomisesta. Pääasiallisena rangaistusuhkana on sakko tai enintään kuuden kuukauden vankeus.

Norja

Norjassa laki bioteknologian lääketieteellisestä käytöstä (lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi, 2003:100) sisältää säännöksiä ihmisen syntymää edeltävistä tutkimuksista. Lapsen sukupuolta ei saa paljastaa tuleville vanhemmille ennen 12. raskausviikkoa, ellei äiti sairasta vakavaa, sukupuol-

lisidonnaista sairautta. Säännöksen tarkoitus on estää abortin hakeminen tulevan lapsen sukupuolen perusteella. Lain 7 luvun 7 § sisältää rangaistussäännöksen, jonka mukaan lain tai sen nojalla annettujen määräysten rikkomisesta voi seurata sakkoa tai enintään kolme kuukautta vankeutta.

Raskauden keskeyttämisestä säädetään erillislaissa (lov om svangerskapsavbrudd, 1975:50). Abortin voi saada pyynnöstä 12 raskausviikon loppuun. Tämän jälkeen abortin voi saada erityisluvalla lain 2 §:ssä mainituilla erityisperusteilla 18. raskausviikkoon saakka ja tämän jälkeen vain erityisen painavista syistä siihen saakka, kunnes sikiö on elinkelpoinen. Lain 13 §:n mukaan sitä, joka keskeyttää raskauden tai myötävaikuttaa siihen lain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti, rangaistaan sakolla tai enintään kolmen kuukauden vankeudella.

Raskauden keskeyttämisestä vastoin sitä koskevan lain indikaatioita tai noudattamatta siitä säädettyä lupamenettelyä rangaistaan sikiönlähdettämisenä rikoslain 245 §:n mukaan. Rangaistusuhka on vankeutta enintään kolme vuotta tai erittäin raskauttavien asiahaarojen vallitessa tehdystä teosta enintään kuusi vuotta. Ilman naisen suostumusta tehdystä sikiönlähdettämisestä rangaistaan enintään 15 vuoden vankeudella tai, naisen kuollessa teon seurauksena, enintään 21 vuoden vankeudella. Naisen itsensä tekemä raskaudenkeskeytys tai naisen myötävaikutus hänelle tehtyyn keskeytykseen ei ole rangaistavaa.

Tanska

Tanskan terveyslaki (sundhedsloven, 2005:546) tuli voimaan 1.1.2007, ja se kokosi useat aikaisemmat erillislait yhteen. Laissa säädetään muun muassa raskauden keskeyttämisestä ja geneettisistä tutkimuksista. Lain 7 osasto koskee raskaudenkeskeytystä ja monisikiöraskauden osakeskeytystä. Lain mukaan abortin voi saada pyynnöstä 12. raskausviikon loppuun asti ja tämän jälkeen tiettyillä lain 94 §:ssä mainituilla erityisperusteilla siihen saakka, kunnes sikiö on elinkelpoinen. Rikoslaisissa ei ole enää raskauden keskeyttämistä koskevia rangaistussäännöksiä, vaan ne ovat terveyslaisissa. Lain

269 §:ssä säädetään rangaistus ilman laissa edellytettyä lupaa tai siinä säädettyjen edellytysten vastaisesti suoritetusta raskauden keskeyttämisestä; rangaistusuhka on pääsääntöisesti enintään kahden vuoden vankeus tai lieventävissä olosuhteissa tehdystä teosta sakko. Muun kuin lääkärin tekemästä luvattomasta raskauden keskeyttämisestä rangaistetaan enintään neljän vuoden vankeudella. Myös avunanto sellaiseen keskeyttämiseen on rangaistavaa. Raskaana olevaa naista ei rangaista hänen itselleen suorittamasta abortista tai siihen myötävaikuttamisesta.

Keinotekoisien hedelmöityksen käytöstä lääketieteellisessä hoidossa, diagnostiikassa ja tutkimuksessa annetun lain (lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v., 1997:460) 8 lukuun sisältyvien rangaistussäännösten mukaan enimmäisrangaistus lain säännösten rikkomisesta on neljä vuotta vankeutta.

Islanti

Vuonna 1975 säädetyn aborttilain mukaan raskauden keskeyttäminen edellyttää tiettyjä lupaperusteita, mutta käytännössä abortin yleensä saa sitä haluava ennen 12. raskauden päättymistä. Erityisistä syistä lupa aborttiin voidaan myöntää vielä 16. raskausviikon loppuun asti. Tämän jälkeen keskeytys on sallittu vain vakavan sikiövaurion taikka äidin hengen tai terveyden vaaran perusteella.

Laittomasta raskauden keskeyttämistä säädetään vuoden 1940 rikoslain 216 §:ssä. Myös sikiönsä surmaavaa naista voidaan rangaista enintään kahden vuoden vankeudella. Erityisten lieventävien asianhaarojen vallitessa nainen voidaan kuitenkin jättää rangaistukseen tuomitsematta. Muun kuin naisen tekemästä laittomasta raskauden keskeyttämistä rangaistaan enintään neljän vuoden vankeudella, jos tekoon oli naisen suostumus. Jos teko on tapahtunut raskauttavien asianhaarojen vallitessa, erityisesti taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi tai se on aiheuttanut naisen kuoleman tai erityistä vaaraa tämän terveydelle, on rangaistus vankeutta enintään kahdeksan vuotta. Jos keskeytys on tehty ilman naisen suostumusta, rangaistusas-

teikko on kahdesta kahteentoista vuotta vankeutta.

Islannin vuodelta 1996 peräisin olevassa hedelmöityshoitolaissa säädetään, paitsi hedelmöityshoidon antamisen edellytyksistä, myös alkiotutkimuksesta. Lain 13 §:ssä on sakon tai enintään kolmen kuukauden vankeuden uhka lain säännösten rikkomisen varalta.

2.4 Nykytilan arviointi

Rikoslain 22 luvun säännökset sikiönlähettämisestä ovat sekä sisällöltään että kielellisesti vanhentuneita ja uudistamisen tarpeessa. Näitä rangaistussäännöksiä ei muutettu aborttilain uudistamisen yhteydessä. Luvun säännösten sisältämät rangaistusuhat ovat kohtuuttoman ankaria, ja säännösten merkitys on ratkaisevasti muuttunut, kun aborttilaissa säädettyjä lupaperusteita on tuntuvasti lievennetty ja luvan myöntämismenettely on tullut hakijoille joustavaksi. Myös aborttilain 13 §:n rangaistussäännös on uudistamisen tarpeessa.

Naisen elimistössä olevan alkion tai sikiön suojelussa rikosoikeuden käyttö on viimesijaista. Suomessa on perinteisesti toteutettu tuota suojelutarkoitusta muilla keinoin: muun muassa huolehtimalla raskaana olevan naisen hyvinvoinnista esimerkiksi äitiysneuvolatoiminnan avulla ja takaamalla hänelle riittävä työturvallisuus. Sikiönlähettämisen tai aborttilain rangaistussäännöksiä ei ole viime vuosikymmeninä käytännössä sovellettu. Laittomia abortteja on aborttilain uudistamisen jälkeen tehty ilmeisen vähän.

Rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksuttu keskitämisperiaatteen mukaan vankeusuhkaiset rangaistussäännökset tulee sijoittaa rikoslakiin. Tutkimuslain, hedelmöityshoitolaian ja aborttilain useisiin rangaistussäännöksiin sisältyy vankeusuhka sakonuhan ohella. Sen vuoksi näiden säännösten arvioinnissa on tullut harkita, missä tapauksissa vankeusuhka on perusteltua säilyttää, ja myönteiseen tulokseen tullessa esittää vankeusuhan sisältävän säännöksen sijoittamista uudistettavaan rikoslain 22 lukuun.

Se, millaisia käyttäytymismuotoja on syytä rangaistusuhkin kieltää, määräytyy olennai-

sesti aineellisten lakien (aborttilain, tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain) perusteella, ja sitä koskeva harkinta tapahtuu tarkoituksenmukaisesti näiden aineellisten lakien säätämisen ja niiden uudistamisen yhteydessä. Kun tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain rangaistussäännöksissä tarkoitettujen tekojen rangaistavuuden perusteita on harkittu näiden vuosilta 1999 ja 2006 peräisin olevien aineellisten lakien säätämisen yhteydessä, on tässä yhteydessä rajoitettu vain ilmeisen perusteltuihin rangaistussäännösten muutosehdotuksiin. Nyt esitettävien lainmuutosten ensisijaisena tehtävänä on ajanmukaistaa rikoslain 22 luvun sikiönlähdettämissäännökset ja sijoittaa lukuun sikiön suojaan kiinteässä asiayhteydessä olevat sellaiset vankeusuhan ansaitsevat rangaistussäännökset, jotka tällä hetkellä sisältyvät rikoslain ulkopuolisiin aineellisiin lakeihin. Tätä asiayhteyden vaatimusta on tulkittu suppeasti, joten esimerkiksi kudoslain 25 §:n rangaistussäännöksissä tarkoitettujen tekojen rangaistavuuden perusteita ei ole tätä lakiesitystä valmisteltaessa voitu harkita.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

Ehdotettavilla, rikoslain 22 lukuun sisällytettävillä rangaistussäännöksillä pyritään suojaamaan ihmisen sikiön, alkion ja perimän loukkaamattomuutta. Tämän jo luvun otsikosta ilmenevän suojelutarkoituksen lisäksi luvun säännöksillä turvataan yksilön koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta sekä muitakin arvoja ja intressejä, jotka ovat rangaistussäännöksissä viitattujen aineellisten lakien (aborttilain, tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain) ja niiden yksittäisten säännösten taustalla. Aineellisen lainsäädännön myötä on rikosoikeudellisen suojan piiriin sisällytetty ihmisalkion lisäksi ihmisen sukusolut, ja samalla on kattavasti arvioitu tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain noudattamiseksi tarpeellista rangaistussäätelyä.

Esityksen tavoitteena on ensinnäkin uudistaa rikoslain vanhentuneet sikiönlähdettämistä koskevat rangaistussäännökset muuttunutta aineellista lainsäädäntöä ja käytäntöä vastaaviksi. Samalla tarkistetaan aborttilain ran-

gaistussäätelyä. Toiseksi tavoitteena on rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksuttua keskittämisperiaatetta noudattaen siirtää tutkimuslaissa ja hedelmöityshoitolaissa olevat ihmisen sikiön, alkion ja perimän sekä sukusolujen suojaan liittyvät, vankeusuhan ansaitsevat rangaistussäännökset rikoslakiin.

Näiden rikoslakiin keskitettäväksi ehdotettavien rangaistussäännösten sisältöön esitetään vain rikoslain kokonaisuudistuksen periaatelinjausten näkökulmasta välttämättömiksi katsottavia muutoksia. Siten varsinkin samassa luvussa on samantyyppisten tekojen osalta pyritty yhdenmukaiseen ja sisäisesti johdonmukaiseen säätelyyn. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen sisältämä vaatimus mahdollisimman täsmällisestä ja tarkkarajaisesta rangaistavuuden säätelystä on sitä painavampi, mitä ankarammin rangaistavasta teosta on kysymys. Vankeusuhkaisissa rikossäännöksissä periaatteen merkitys on korostuneempi kuin pelkän sakonuhan asettavissa säännöksissä.

Törkeän tuottamuksellisen tekemuodon rinnastamiseen tahalliseen tekemuotoon on vankeusuhkaisten rikosten osalta suhtauduttu pidättyvästi rikoslain kokonaisuudistuksessa. Tuottamuksellisen tekemuodon kriminalisoimisen tarpeellisuutta on harkittu erityisesti siltä kannalta, pystytäänkö hallinnollisen ohjauksen ja valvonnan keinoin tehostamaan lain säännösten noudattamista ilman syyksiluettavuuden laajentamista tahallisuudesta tuottamukseen.

Lakiesityksessä ehdotetaan, että rikoslain 22 lukuun koottaisiin ihmisen sikiön, alkion ja perimän loukkaamista koskevat vankeusuhkaiset rangaistussäännökset. Rikoslain vanhentuneet sikiönlähdettämistä koskevat rangaistussäännökset korvattaisiin niitä lievemmällä laitonta raskauden keskeyttämistä koskevilla rangaistussäännöksillä. Ehdotettavat rikostunnusmerkistöt (laiton raskauden keskeyttäminen ja sen törkeä tekemuoto) samoin kuin rangaistusasteikot on muotoiltu siten, että ne olisivat sopusoinnussa rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksutun lainkirjoitustavan ja rangaistusuhkien asettamisen kanssa.

Naisen itsensä tekemä raskauden keskeyttäminen ei olisi rangaistavaa vankeusuhkaisena laittomana raskauden keskeyttämisena.

Naista itseään ei kuitenkaan olisi suljettu pois rangaistavuuden piiristä silloin, kun on kysymyksessä pelkästään sakolla rangaistava raskauden keskeyttämisestä annetun lain rikominen. Tämä rangaistussäätelyn muutos merkitsisi tekijään kohdistettavan moitearvostelun lieventämistä.

Perusteena muutokselle on se, että raskautensa keskeyttävää ja siten usein omaa terveyttään vaarantavaa naista on kohtuutonta rangaista yhtä ankarasti kuin laittoman raskauden keskeyttämisen tyypillistä tekijää, lääkärinkoulutusta vailla olevaa puoskaria. Rikoslain kokonaisuudistusta valmistellut rikosoikeuskomitea (Komiteanmietintö 1976:72) esitti naista itseään koskevan rangaistusuhjan poistamista kokonaan. Muiden pohjoismaiden paitsi Islannin lainsäädännön mukaan nainen jää tällaisessa tapauksessa rankaisematta. Esityksessä ei ole päädytty ehdottamaan naisen rankaisemattomuutta sen vuoksi, että rangaistussäätelyn taustana on sikiön suojaaminen ja lainmukaisen, naisen terveyttä vaalivan raskaudenkeskeytysmenettelyn turvaaminen. Naisen henkilöön liittyvät kohtuussyyt ehdotetaan otettaviksi huomioon rangaistusuhkaa alentavana seikkana. Lisäksi naisen henkilökohtaisten olosuhteiden perusteella rangaistusta voidaan rikoslain 6 luvun 7 ja 12 §:n mukaan kohtuussyistä lieventää tai jättää rangaistus kokonaan tuomitsematta.

Rikoslain 22 lukuun siirrettäisiin ja samalla osittain yhdistettäisiin tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain nykyiset vankeusuhkaiset rangaistussäännökset. Kun tällöin on harkittu, missä laajuudessa vankeusuhka on säilytettävä ja rangaistussäännös sen vuoksi sisällytettävä rikoslakiin, hedelmöityshoitolain rangaistussäännöksistä on osaan tekemuodoista ehdotettu säilytettäväksi vain sakonuhka ja niitä koskevan rangaistussäännöksen jättämistä hedelmöityshoitolakiin. Tämä johtuu rangaistavuuden perusteiden osittaisesta uudelleen harkinnasta yksityiskohtaisissa perusteluissa esitettävän mukaisesti.

Muihin rikoslain ulkopuolisiin lakeihin sisältyvien rangaistussäännösten siirtämistä rikoslain 22 lukuun ei ehdoteta. Biolääketieteen ja teknologian kehitys on tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain sääntelemien alojen lisäksi vaikuttanut etenkin kudoslain säänte-

lemään alaan. Kudoslain rangaistussäännöksillä suojeltavien etuuksien ja laissa kiellettyjen tekemuotojen rangaistavuuden ja mahdollisen vankeusuhjan säätämisen tarpeellisuuden arviointi olisi liiaksi laajentanut säädösvalmistelua, jossa on keskitytty nykyisen rikoslain 22 luvun korvaavaan rangaistussäännösten kokonaisuuteen: ihmisen sikiön, alkion ja perimän loukkaamattomuuden suojan vuoksi sekä hedelmöityshoitolain noudattamiseksi tarpeellisten vankeusuhkaisten rangaistussäännösten arviointiin.

Uusittavan rikoslain 22 luvun rikoksia olisivat siten laitton raskauden keskeyttäminen, törkeä laitton raskauden keskeyttäminen, laitton alkioon puuttuminen, laitton perimään puuttuminen, laitton sukusolujen käyttö ja lapsen identiteetin loukkaaminen.

Kaikki uusittavan rikoslain luvun rikokset olisivat ehdotuksen mukaan vain tahallisia rangaistavia. Tämä merkitsisi muutosta hedelmöityshoitolaista rikoslakiin siirrettävien rangaistussäännösten osalta, koska ne nykyisellään — muiden aineellisten lakien rangaistussäännöksistä poiketen — ovat rangaistavia myös törkeästä huolimattomuudesta tehtyinä. Tutkimuslaista ja hedelmöityshoitolaista rikoslakiin koottavat rangaistussäännökset eivät niillä suojeltavien intressien tai muiden rangaistavuuden perusteiden suhteen eroa toisistaan siinä määrin, että niihin tukeutuen voitaisiin perustella sanottua tekotyyppien rangaistavuuden eroa. Rikoslakiin otettavien rangaistussäännösten syyksiluettavuuden edellytykset olisi näin ollen tarpeen yhdenmukaistaa. Lakiesityksessä ehdotetaan, ettei hedelmöityshoitolain rangaistussäännöksisäkään ole tarpeen säilyttää törkeän tuottamuksellisia tekemuotoja rangaistavina tahallisten tekojen ohella.

Siihen, onko tutkimuslaista ja hedelmöityshoitolaista rikoslakiin koottavissa rangaistussäännöksissä tarvetta rinnastaa tahallisuuteen törkeä huolimattomuus ja onko näiden lakien sakonuhkaisissa rangaistussäännöksissä tarvetta tuottamuksellisten tekemuotojen rankaisemiseen, vaikuttaa olennaisesti se, missä määrin on käytettävissä toimivia vaihtoehtoisia keinoja rangaistussäätelyn sijasta. Terveystieteiden alalla toimivat ammattihenkilöt ovat heihin kohdistuvan hallinnollisen valvonnan ja hallinnollisten seura-

musuhkien piirissä, mikä puoltaa rikosoikeuden käytölle viimesijaista asemaa sekä sen mukaista rangaistavuuden alan supistamista ja ankaruustason alentamista. Huolellisuusvelvollisuuden noudattamista voidaan tehostaa myös näiden hallinnollisten keinojen avulla. Törkeän huolimattomuuden rinnastaminen tahallisuuteen ei saa tukea myöskään muista keskeisten terveydenhuoltoalan lakien rangaistusseuraamuksista. Esimerkiksi potilaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (785/1992) ei ole lainkaan sisällytetty omia rangaistussäännöksiä. Rikoslain 44 luvun 1 §:n terveystrikos on tosin rangaistava myös törkeästä huolimattomuudesta tehtynä, mutta rangaistuksen käyttöä rajoittaa edellytys, jonka mukaan teon on oltava ”omiaan aiheuttamaan vaaraa toisen hengelle tai terveydelle”.

Edellä sanotun perusteella ehdotetaan, että rikoslakiin hedelmöityshoitolaista siirrettävissä rangaistussäännöksissä tarkoitetut teot (22 luvun 5—6 §) olisivat rangaistavia vain tahallisina rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksutun tahallisuuskäsitteen mukaisesti. Tutkimuslakiin ja hedelmöityshoitolaikiin tehtäisiin tarvittavat muutokset, ja niihin jäisivät siirrettäviä säännöksiä lievemmät, vain sakolla rangaistavat rikkomukset. Tutkimuslakiin ja hedelmöityshoitolaikiin jääviin rangaistussäännöksiin ei ehdoteta siirron yhteydessä muita merkittäviä muutoksia kuin se edellä perusteltu uudistus, että myös hedelmöityshoitolaissa rangaistavat teot olisivat vain tahallisina rangaistavia. Tutkimuslaissa kriminalisoidut teot ovat tähänkin asti olleet vain tahallisina rangaistavia.

4 Esityksen vaikutukset

Rikoslain kokonaisuudistuksen eräänä tavoitteena on ollut keskittää rikoslakiin sen ulkopuolisessa lainsäädännössä olevat vankeusuhkaiset rangaistussäännökset. Rangaistussäännösten, kuten sikiön, alkion ja perimän suojaa koskevien rangaistussäännösten, kokoaminen ja siirtäminen rikoslakiin korostaa näiden yhtenäisesti säänneltävien tekojen paheksuttavuutta ja on siten omiaan vahvistamaan rangaistussäätelyn yleisestävää vaikutusta. Esityksessä on myös arvioitu sään-

neltäville rikoksille asetettuja rangaistusuhkia ja saatettu ne vastaamaan rikoslakiuudistuksen yleistä rangaistusasteikkojen asettamista. Rikoslain vanhentuneiden sikiönlähdettämissäännösten rangaistusuhkien alentaminen on osa tällaista uudelleenarviointia, ja sen seurauksena tarkistettavat rangaistusasteikot mahdollistavat nykyisiä paremmin oikeasuhtaisen ja kohtuullisen seuraamuksen määrittämisen.

5 Asian valmistelu

Rikoslakiprojekti teki vuonna 1989 ehdotuksen ihmisen alkion, sikiön ja perimän loukkaamista koskeviksi rikoslain 22 luvun säännöksiksi. Rangaistussäännösten valmistelussa jäätii kuitenkin odottamaan alan aineellisen lainsäädännön valmistumista. Valmistelu käynnistettiin uudelleen vuonna 1998, mutta se keskeytettiin melko pian samasta syystä.

Oikeusministeriö asetti 22.1.2007 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus hallituksen esitykseksi ihmisen sikiön, alkion ja perimän rikosoikeudellista suojaa koskeviksi säännöksiksi. Rikoslain 22 lukuun sijoitettaisiin laitonta raskauden keskeyttämistä koskevat rangaistussäännökset, jotka korvaisivat luvun vanhentuneet säännökset sikiönlähdettämisestä. Lukuun koottaisiin myös tutkimuslaissa ja hedelmöityshoitolaissa olevat vankeusuhkan käsittävät rangaistussäännökset. Työryhmän oli tehtävä ehdotukset tarpeelliseksi muutoksiksi myös muihin lakeihin. Työryhmän puheenjohtajana toimi professori Raimo Lahti Helsingin yliopistosta ja siihen kuului oikeustieteen asiantuntijoita sosiaali- ja terveysministeriöstä, oikeusministeriöstä ja Helsingin yliopistosta sekä oikeustieteen ja lääketieteen asiantuntijoita Terveystieteiden tutkimuskeskuksesta.

Työryhmän mietintö sikiön alkion ja perimän suojasta valmistui lokakuussa 2007 (työryhmämietintö 2007:18). Ehdotuksesta pyydettiin lausunto 20 viranomaiselta, järjestöltä ja asiantuntijalta, joista 14 antoi lausunnon. Lausunnon antaneet edustivat ministeriöitä, oikeuslaitosta, poliisia, syyttäjiä, yhdistyksiä ja rikosoikeuden professoreita. Ehdotukseen suhtauduttiin myönteisesti,

mutta sen yksityiskohdista esitettiin huomautuksia.

Ehdotus on valmisteltu oikeusministeriössä virkatyönä työryhmän ehdotuksen ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta. Lausuntojen perusteella täsmennettiin työryhmän pykäläehdotuksia joiltakin kohdin.

Lausunnoissa sai eniten huomiota ehdotus naisen itsensä suorittaman raskauden keskeyttämisen rangaistavuuden säilyttämisestä sakonuhkaisena. Eräät lausunnonantajat (sosiaali- ja terveysministeriö sekä Valtakunnansyyttäjänvirasto) olisivat rikoslakiprojektin ehdotuksen tavoin jättäneet raskauden keskeyttämisen naisen itsensä suorittamana kokonaan rankaisematta. Koska selvä enemmistö lausunnonantajista asettui tukemaan työryhmän mietintöä, ei siihen ehdoteta tältä osin muutosta. Jotta naisen itsensä tekemän raskauden keskeyttämisen rangaistavuudesta ei jäisi epäselvyyttä, lisättiin ehdotettuun ri-

koslain pykälään selventävä viittaus aborttilain rangaistussäännökseen.

6 Riippuvuus muista esityksistä

Ulkoasiainministeriössä on parhaillaan käynnissä Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen ja sen joidenkin lisäpöytäkirjojen kansallisen voimaan saattamisen valmistelu. Suomi on allekirjoittanut sopimuksen vuonna 1997. Sopimuksen määräykset on sen jälkeen otettu huomioon aineellisen lainsäädännön kehittämisessä, ja sopimuksen ratifiointi on odotettavissa vuonna 2008. Lainmuutoksia on kaavailtu ainoastaan rikoslain syrjintäsäännöksiin, joihin sisältyviä syrjintäperusteita täydennettäisiin perimällä ja vammaisuudella.

Esitys on käsiteltävissä odottamatta biolääketiedesopimuksen voimaan saattamista.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotusten perustelut

1.1 Rikoslaki

22 luku **Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta**

Rikoslain 22 lukuun ehdotetaan rangaistussäännöksiä sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta. Luvun mainitulla otsikolla korvattaisiin sen nykyinen otsikko sikiönlähdettämisestä. Luvun rikoksia olisivat laitton raskauden keskeyttäminen (1 §), törkeä laitton raskauden keskeyttäminen (2 §), laitton alkiioon puuttuminen (3 §), laitton perimään puuttuminen (4 §) laitton sukusolujen käyttö (4 §), ja lapsen identiteetin loukkaaminen (6 §). Luvun 3—6 § pohjautuvat tutkimuslain ja hedelmöityshoitolain vankeusuhkaisiin rangaistussäännöksiin, jotka ehdotetaan samalla kumottaviksi tai muutettaviksi.

1 §. Laitton raskauden keskeyttäminen. Lain 22 luvun 1 ja 2 § korvaisivat luvun nykyiset vanhentuneet säännökset sikiönlähdettämistä. Ehdotettuja pykälää täydentää aborttilain 13 §:n rangaistussäännös, jota myös ehdotetaan muutettavaksi.

Raskauden keskeytys on lainmukaista, jos se tapahtuu naisen pyynnöstä aborttilaissa säädettyjen edellytysten mukaisesti ja aborttilain mukaisessa järjestyksessä. Raskauden keskeyttäminen on aborttilain mukaan laajalti sallittua. Ehdotuksen tarkoituksena on saattaa rangaistussäännökset vastaamaan muuttunutta aineellista lainsäädäntöä ja rikoslain kokonaisuudistusta.

Oikeudettomasta raskauden keskeyttämisestä ei ole enää tarkoituksenmukaista käyttää ilmaisua ”sikiön lähdettäminen tai surmaaminen”. Näiden teko tapojen tai rikosnimien sijasta ehdotetaan käytettäväksi aineellisen lainsäädännön kanssa sopusoinnussa olevaa rikosnimeä ”laitton raskauden keskeyttäminen”.

Rangaistussäännöksiä ehdotetaan lievennettäviksi. Rikoslaisissa säädetty vankeuden sisältävä rangaistusuhka ei enää kohdistuisi itselleen laittoman abortin tekevään tai teettävään naiseen. Rangaistusuhun ensisijaisina

kohteina olisivat lääkärikoulutusta vailla olevat puoskarit, joiden suorittama raskauden keskeyttäminen on omiaan vaarantamaan naisen terveyttä.

Nykyisten rangaistusuhkien alentaminen saattaa ehdotetut rangaistussäännökset vastaamaan rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatettua rangaistusasteikkojen asettamista. Ehdotettua sääntelyä puoltaa myös se seikka, että vakavissa tapauksissa tulevat yleensä sovellettaviksi laitonta raskauden keskeyttämistä koskevan rangaistussäännöksen lisäksi rikoslain 44 luvun 3 § (terveydenhuollon ammattitoimen luvaton harjoittaminen) ja naisen tahdon vastaisessa keskeyttämisessä RL 21 luvun säännökset. Toisaalta sikiön suojaamisen tarve edellyttää, että laitottomasta raskauden keskeyttämisestä on mahdollista tuomita vakavissa tapauksissa vankeusrangaistus siitä riippumatta, toteuttaako teko samalla jonkin toisen rikoksen tunnusmerkistön. Rangaistusasteikoksi laittomasta raskauden keskeyttämisestä ehdotetaan sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä voisi seurata vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Raskaudenkeskeytystä ja sen teko tapaa ei ole määritelty aborttilaissa. Raskauteen ja synnytykseen liittyvät määritelmät ja käsitteet pohjautuvat Stakesin ohjeisiin (1995:3). Raskaudenkeskeytys on näiden ohjeiden mukaan ihmisen toimenpitein käynnistetty raskauden päättyminen, joka ei täytä synnytyksen määritelmää ja jossa sikiön ei tiedetä kuolleen kohtuun ennen keskeyttämistoimenpidettä. Synnytys määritellään vähintään 22. raskausviikon ikäisen tai vähintään 500 gramman painoisen sikiön tai lapsen syntymiseen johtavaksi tapahtumaksi. Määritelmän mukaan 22.—23. raskausviikolla TEO:n luvalla tehty raskaudenkeskeytys ei ole synnytys.

Suomalainen Lääkäriyhdistys Duodecim ja Suomen Gynekologiyhdistys ovat antaneet raskaudenkeskeytystä koskevan Käypä hoito -suosituksen (4.9.2007). Suositus määrittelee raskaudenkeskeytyksen raskauden keinotekoiseksi päättämiseksi ennen 20. raskausvii-

kon päättymistä tai TEO:n luvalla sikiön vaikean poikkeavuuden perusteella ennen 24. raskausviikon loppua. Raskaudenkeskeytyksiksi luokitellaan myös monisikiöraskauksien osakeskeytykset.

Mainituissa raskaudenkeskeytyksen määrittelyissä ei ole suoraan nojaututtu sikiön elinkelpoisuuteen, mikä on eräissä muissa maissa rahanvetoperusteena. Esimerkiksi Ruotsin aborttilain mukaan raskaudenkeskeytyslupaa ei saa antaa, jos sikiö on oletettavasti elinkelpoinen. Suomessa käytössä olevat raskausviikkojen rajat myötäilevät elinkelpoisuuden aikarajoja, mutta ovat rikosoikeudellisen vastuun määräytymisen kannalta elinkelpoisuuden käsitettä täsmällisempiä.

Ihmishengen rikosoikeudellinen suoja alkaa syntymästä, jolloin sikiöominaisuuden takarajana on saatettu pitää supistusten alkamista. Tätä luotettavampana rajana on pidettävä sitä, onko sikiö kokonaan tai osittain tullut esiin naisen kohdusta. Sikiön suojan yhtä vähän kuin ihmisen hengensuojan kannalta ei ole välttämätöntä, että sikiö tai vastaavasti lapsi olisi elinkelpoinen. Naisen itsensä suorittama lapsen surmaaminen voi kuitenkin määräytyä edellytyksin toteuttaa tappoa huomattavasti lievemmän lapsensurman tunnusmerkistön rikoslain 21 luvun 4 §:n mukaan.

Rangaistussäännöstä ei tarkoiteta ulotettavaksi toimenpiteisiin, joihin on ryhdytty ennen kuin raskaus on ollut todettavissa esimerkiksi virtsanäytteestä. Näin ollen niin sanottujen jälkiehkäisytablettien käyttö välittömästi suojaamattoman yhdynnän jälkeen ei olisi ehdotuksen mukaan rangaistavaa. Tämä kanta esitettiin aborttilain esitöissä samalla kun lausuttiin, että aikaisin kysymykseen tuleva hetki olisi joka tapauksessa hedelmöityneen munasolun kiinnittyminen kohdun seinämään. Tutkimuslain 2 §:n 3 kohdan määritelmässä rajataan sikiön alkuhetki siihen, kun elävä alkio on kiinnittynyt naisen elimistöön.

Uusi tekotavan kuvaus kytkeytyisi kiinteästi raskauden keskeyttämisestä annettuun lakiin, mikä mainittaisiin pykälässä. Aborttilaissa on säädetty lupaperusteista ja luvallisen keskeyttämisen hakemisessa noudatettava menettelyistä. Pykälän 1 momentin lauseke ”ilman laissa edellytettyä lupaa” tarkoittaa tilanteita, joissa laillisen keskeytysperus-

teen olemassaoloa ei ole todettu aborttilain säännösten mukaisella tavalla yhden tai kahden lääkärin tai TEO:n päätöksellä tai joissa keskeytykselle ei ole aborttilain mukaista perustetta. Abortille tai sen suorittamiselle ei ole silloin laillista perustetta eli se on oikeudenvastainen. Jos lupa on saatu vilpillisin keinoin kuten esittämällä virheellisiä tietoja, abortin suorittamiselle ei ole laillista perustetta. Lupaperusteita on lähemmin selvitetty yleisperusteluissa. Jos kysymys on aborttilain mukaan luvalliseksi todetusta, laillisen perusteen mukaisesta raskauden keskeyttämisestä (jollaiseen rinnastuu lainmukainen hätäkeskeyttäminen), mutta aborttilain pelkiä menettelytapasäännöksiä ei ole lupaa annettaessa noudatettu, teosta saattaa seurata sakkorangaistus aborttilain 13 §:n mukaan. Itselleen keskeyttämisen suorittavaan naiseen voidaan myös soveltaa tätä aborttilain säännöstä, kuten säännöksen perusteluissa jäljempänä esitetään.

Ilmaisulla ”muutoin oikeudettomasti” osoitetaan rangaistussäännöksen ensisijaista soveltamiskohdetta eli muun kuin laillisen lääkärin (puoskarin) suorittamaa raskauden keskeyttämistä. Niin ikään oikeudettomuuden tunnusmerkki kattaa riidattomasti sellaisen raskaudenkeskeytyksen, joka tapahtuu vastoin suostumuskelpoisen naisen suostumusta tai aborttilain 2 §:n tarkoittamassa vajaakykyisen naisen tapauksessa ilman hänen laillisen edustajansa hakemusta. Törkeän laittoman raskauden keskeyttämisen ankaroitamisperusteena on keskeytyksen suorittaminen naisen tahdon vastaisesti.

Tekijän asemasta riippuen hänen menettelinsä voi tulla arvioitavaksi myös luvattomana terveydenhuollon ammattitoimen harjoittamisena rikoslain 44 luvun 3 §:n mukaan tai virkarikoksena rikoslain 40 luvun säännösten mukaan.

Ehdotuksen mukaan laittoman raskauden keskeyttämisen tunnusmerkistö koskisi ”toisen” raskauden keskeyttämistä. Ilmaisuu jättää tämän rikoslakirikoksen tekijäpiirin ulkopuolelle raskaana olevan naisen itsensä, ja myös osallisuusvastuu suljettaisiin pois 3 momentiksi otettavalla selventävällä säännöksellä. Naisen rankaisematta jättämistä voidaan puoltaa sillä, että rikosoikeutta ei tulisi käyttää ihmisten suojaamiseen heidän itsensä ta-

holta uhkaavia loukkauksia vastaan. Edelleen oman raskautensa keskeyttävää ja samalla oman terveytensä vaarantavaa naista on useimmissa tapauksissa kohtuutonta rangaistava. Rankaisematta jättämistä puoltaa myös se seikka, ettei rangaistusuhalla oletettavasti tällöin ole mainittavaa yleisestävää tai erityisestävää vaikutusta ja rangaistusuhka saattaa ehkäistä naista hakeutumasta hoitoon haitallisten seurausten ilmetessä.

Vastaperustelu sille, että naisen itsensä suorittama tai suorittama abortti olisi hänelle kokonaan rankaisematon, on tässä lakiesityksessä omaksuttu ajatus, että raskauden keskeyttämisen sääntelyllä turvataan myös muita arvoja kuin naisen välittömiä terveydellisiä intressejä. Raskauden edetessä sikiö saa itsenäistä, ihmisarvon käsitteeseen perustuvaa oikeussuojaa. Sen vuoksi naisen itsensä rangaistusvastuuta ei ehdoteta suljettavaksi pois aborttilain sakonuhkaisessa rangaistus-säännöksessä, johon 3 momentissa selvyuden vuoksi viitattaisiin.

Ehdotetun 2 momentin mukaan yritys olisi rangaistava vastaavasti kuin nykyisin sikiönlähdettämisen yritys.

Laiton raskauden keskeyttäminen samoin kuin muutkin ehdotetun 22 luvun rikokset olisivat vain tahallisia rangaistavia. Tästä ei luvun rikostunnusmerkistöissä olisi erityistä mainintaa, koska rikoslain 3 luvun 5 §:n (515/2003) mukaan tämä syyksiluettavuusvaatimus on voimassa, jollei toisin säädetä.

2 §. Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen. Ehdotettu rikoslain 22 luvun 2 § sisältää säännöksen törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä. Pykälän muotoilussa on seurattu rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatettua rikoksen törkeiden tekemuotojen kirjoittamistapaa. Laiton raskauden keskeyttäminen voisi olla törkeä ensinnäkin silloin, kun siinä aiheutetaan erityistä vaaraa naisen hengelle tai terveydelle. Toiseksi se voi olla törkeä, jos rikos tehdään vastoin naisen tahtoa. Kummassakin tapauksessa rikoksen täytyy olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Raskauden keskeyttämiseen liittyy terveydenhuollon toimenpiteille ominainen riski naisen terveydelle, silloinkin kun sen suorittaa alalla erikoistunut terveydenhuollon ammattihenkilö. Laittoman raskauden keskeyt-

tämisen tyypillinen tekijä on tällaista koulutusta ja kokemusta vailla oleva henkilö. Siten laitton raskauden keskeyttäminen voidaan tehdä tavalla, joka aiheuttaa vakavaa vaaraa naisen hengelle tai terveydelle. Vakavalla vaaralla hengelle tai terveydelle tarkoitetaan samanlaista seurausta kuin vaaran aiheuttamista koskevassa rikoslain 21 luvun 13 §:ssä. Tämän mukaan vaaralla tarkoitetaan konkreettista vaaraa ja vakavuusarvioinnissa on kysymys sekä seurauksen synnyn todennäköisyydestä että mahdollisen seurauksen vakavuudesta. Jos vakava vaara naisen hengelle ja terveydelle aiheutuu törkeästä huolimattomuudesta, ei raskauden keskeyttäminen tule sovellettavaksi, mutta teko voi toteuttaa vaaran aiheuttamisen.

Ehdotetun 2 §:n 2 kohdan mukaan laitton raskauden keskeyttämisen voisi tehdä törkeäksi myös, jos se tehdään vastoin naisen tahtoa. Kuten edellä 1 §:n perusteluissa on todettu, aborttilain sallima raskauden keskeyttäminen tehdään naisen pyynnöstä ja aborttilain 2 §:n tarkoittaman vajaakykyisen naisen tapauksessa tämän laillisen edustajan hakemuksesta. Näiden säännösten vastainen raskauden keskeyttäminen on oikeudenvastaista ja laitton raskauden keskeyttämisen perustunnusmerkistön toteuttavaa menettelyä. Se, että naisen tahdon vastainen raskaudenkeskeytys on lähtökohtaisesti arvioitava törkeäksi, johtuu teon naisen itsemääräämisoikeutta ja henkilökohtaista koskemattomuutta loukkaavasta luonteesta. Vastaavasti voimassa olevissa sikiönlähdettämissäännöksissä tahdonvastainen laitton raskaudenkeskeytys on ankarammin rangaistava kuin suostumusperäinen sikiönlähdettäminen.

Naisen tahdon vastainen keskeytys on kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun joku pahoinpitelee hänet nimenomaisena tarkoitukseksi saada raskaus keskeytymään. Teon välittömänä kohteena on tällöin naisen kohdussa oleva sikiö, mutta tekotapana on naisen pahoinpitely, mikä tekee teosta erityisen moitittavan. Sanottua lievempi muoto naisen tahdonvastaisuutta on esimerkiksi se, että joku syöttää naiselle lääkettä, joka suurella todennäköisyydellä aiheuttaa tämän raskauden keskeyttämisen, mutta nainen ei ole tietoinen lääkkeestä tästä ominaisuudesta. Sikiön surmaaminen naisen ollessa tiedottomana-

na, olisi myös toimimista vastoin naisen tahtoa.

Jos pahoinpitelystä aiheutuu vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle, voi laitton raskauden keskeyttäminen olla törkeä myös tällä perusteella. Törkeän tekemuodon kriteerit täydentävät siten toisiaan tai toteutuvat samanaikaisesti. Kaikissa tapauksissa on suoritettava teon olosuhteiden eli ankaroitavien ja lieventävien seikkojen kokonaisarvostelu, minkä perusteella tehdään päätelmä siitä, onko kysymyksessä törkeä laitton raskauden keskeyttäminen.

Törkeän laittoman raskauden keskeyttämisen rangaistusasteikko olisi neljästä kuukaudesta neljään vuoteen vankeutta, mitä asteikkoa rikoslain kokonaisuudistuksessa on käytetty eräiden törkeiden tekemuotojen rangaistusasteikkona. Nykyisiin vastaaviin sikiön-lähdettämissäännöksiin verrattuna rangaistusuhkia on lievennetty. On kuitenkin huomattava, että vakavissa naisen ruumiillista koskemattomuutta loukkaavissa teoissa tuomitaan rikosten yhtymistä koskevien säännösten mukaisesti myös rikoslain 21 luvun 5 ja 6 §:n nojalla pahoinpitelystä tai törkeästä pahoinpitelystä niissä säädettyjen edellytysten mukaisesti.

3 §. Laitton alkioon puuttuminen. Pykälään sijoitettaisiin rangaistussäännös laittomasta alkioon puuttumisesta. Pykälä korvaisi laitonta alkioiden ja sukusolujen tutkimusta koskevan tutkimuslain 25 §:n rangaistussäännöksen. Viimeksi sanottua vastaava, vankeusuhkaisena säilytettävä säännös sijoitettaisiin keskittämisperiaatteen mukaan sille asiayhteyden puolesta sopivaan rikoslain lukuun eli 22 lukuun. Ehdotettavalla rangaistussäännöksellä — erityisesti sen 2 ja 3 kohdan määräyksillä suojattaisiin yhtäältä merkittävästi ihmisen sikiön, alkion ja osaksi perimän loukkaamattomuutta niihin kohdistuvilta oikeudenloukkauksilta. Toisaalta 3 §:n 1 kohdassa pääpaino on alkio- tai sikiötutkimuksesta päättävän naisen itsemääräämisoikeuden takaamisessa sekä alkiotutkimuksesta päättävien sukusolujen luovuttajien tai naisen itsemääräämisoikeuden turvaamisesta. Säännöksellä suojeltavia intressejä on siten kahta-laisia.

Yhteistä 3 §:n tekotavoille on se, että niillä puututaan oikeudettomasti ihmisen sikiöön,

alkioon tai sukusoluihin. Kielletty puuttuminen voi loukata niitä välittömästi tai siten välillisesti, että teoilla loukataan niihin kohdistuvaa henkilön itsemääräämisoikeutta. Oikeudettoman puuttumisen muoto on lähinnä alkioon kohdistuva kielletty tutkimus, 2 kohdan tekotavoissa myös muunlainen kielletty puuttuminen alkioon. Siten rangaistussäännöksessä viitataan aineellisenä lakina tutkimuslakiin ja kielletyt käyttäytymismuodot saavat asiasisältönsä tutkimuslain yksittäisistä säännöksistä.

Tutkimuslain 25 §:ää on perusteltu tutkimuslain säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 229/1998 vp). Lainkohdassa rangaistaviksi säädettyjen tekojen kriminalisointiperusteissa ei ole tapahtunut muutoksia. Siten ei ole tarvetta uudelleen perustella niitä rangaistaviksi säädettyjä tekemuotoja, jotka ehdotetaan säilytettäväksi edelleen kiellettyinä. Tämä koskee alkiotutkimuksen suorittamista ilman tutkimuslain 11 §:ssä tarkoitettua TEO:n lupaa, tutkimuslain 11 ja 13 §:ssä säädettyjen rajoitusten vastaista alkiotutkimusta sekä sellaista tutkimuslain 15 §:n kieltämää alkiotutkimusta ja sukusolujen tutkimusta, joiden tarkoituksena on kehittää menetelmiä periytyvien ominaisuuksien muuttamiseksi, paitsi jos on kysymys tutkimuksesta periytyvän vaikean sairauden parantamiseksi tai ehkäisemiseksi. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämän täsmällisyysvaatimuksen vuoksi on ehdotettavan 3 §:n 2 kohdassa kuvattu tutkimuslain 13 §:n kieltämiä tekemuotoja, paitsi ryhtymisenä alkiotutkimukseen, muunlaisena alkioon kohdistuvana toimenpiteenä.

Teot on ryhmitelty kolmeen kohtaan, jotta kiellettyjä tekotapoja olisi siten helpompi hahmottaa. Edellä todetun mukaan 1 kohdan tekotavoille on tunnusomaista sukusolujen luovuttajien tai asianomaisen naisen itsemääräämisoikeuden loukkaaminen. Tässä kohdassa säädettäisiin myös eräistä sellaisista nykyisessä tutkimuslain 27 §:ssä sakonuhkaisesti rangaistaviksi säädetyistä tutkimuslain rikkomuksista, joiden rangaistavuutta esityksessä pidetään rinnastettavina tutkimuslain 25 §:ssä säädettyihin tekoihin. Kun ehdotetussa 5 §:ssä säädettäisiin hedelmöityshoitola-
lain 16 ja 20 §:ssä tarkoitetun luovuttajan suostumuksen vastainen puuttuminen su-

kusoluihin tai alkioihin vankeusuhkaisena rangaistavaksi, on johdonmukaisuussyistä sama rangaistusuhka syytä säätää myös tässä pykälässä säännelystä puuttumisesta ihmisen alkioon tai sikiöön. Yhtenäisellä rangaistus-sääntelyllä korostetaan sukusolujen luovutta-jien määräämisvaltaa ja raskaana olevan naisen oikeutta päättää alkio- ja sikiötutkimukseen ryhtymisestä.

Pykälän 2 kohdassa säädettäisiin rangaistus tutkimuslain säännöksissä kielletyistä alkio tutkimuksen ja muun alkioon puuttumisen muodoista. Saman pykälän 3 kohdassa kriminalisoiduilla alkio tutkimuksella tai sukusolujen tutkimuksella on yhtymäkohtia ehdottavaan 4 §:ään, koska tälläkin rangaistus-sääntelyllä suojellaan ihmisperimän loukkaamattomuutta.

Pykälän 2 kohdan mukaan rangaistavaa olisi — kuten nykyisinkin — alkiole tutkimuslain 13 §:n 3 momentissa säädetyn 15 vuoden säilytysajan ylittäminen. Hedelmöityshoitolaissa alkiole säädetyn 10 vuoden säilyttämisaajan ylittäminen ei sitä vastoin ole rangaistavaa. Tämä epä johdonmukaisuus ehdotetaan korjattavaksi kriminalisoimalla myös hedelmöityshoitolaissa säädetyn alkioleiden säilytysajan ylittäminen. Alkioleiden säilytysajan ylittäminen ehdotetaan rangaistavaksi 5 §:n 4 kohdan mukaisena laittomana sukusolujen käyttönä. Samassa yhteydessä ehdotetaan myös hedelmöityshoitolakia muutettavaksi siten, että enimmäisaika alkion säilyttämiseksi olisi 15 vuotta kuten tutkimuslaissakin. Muutosta perustellaan jäljempänä hedelmöityshoitolaisten muutosehdotuksen yhteydessä.

Ehdotettu rikosnimike, laitton alkioon puuttuminen, ei kielellisesti kata 3 kohdassa tarkoitettua puuttumista sukusoluihin. Lisäksi säännöksen tekotavoissa mainitaan rinnakkaisesti alkio- ja sikiötutkimus. Näistä epä tarkkuuksista huolimatta on päädytty sanottuun yksinkertaiseen rikosnimikkeeseen muotoiluun. Vastaavanlainen kanta on omaksuttu ehdotetun 5 §:n rikosnimikkeessä 'laitton sukusolujen käyttö', vaikka silloin on tarkkaan ottaen kysymys sukusolujen tai alkioleiden laittomasta käytöstä.

4 §. Laiton perimään puuttuminen. Pykälään ehdotetaan siirrettäväksi tutkimuslain 26 §:n laitonta perimään puuttumista koskeva

rangaistussäännös. Sen perusteluina viitataan tutkimuslakia koskevan hallituksen esitykseen. Säännöksellä kriminalisoidaan määrätynlaisessa tarkoituksessa tapahtuva tutkimukseen ryhtyminen, jolloin niiden tarkoituksien mukainen tutkimus arvioidaan ihmisarvon vastaiseksi.

Rikosnimikkeen mukaisesti säännöksellä suojellaan ihmisperimän koskemattomuutta erityisen paheksuttavia valmistelun tyyppisiä tekemuotoja vastaan. Perimän loukkaamattomuutta suojellaan myös 3 §:n 3 kohdan ja 5 §:n 2 kohdan säännöksillä. Ehdotetussa 4 §:ssä rangaistavuuden painopiste on teon valmistelun luonteisuuden vuoksi tekijän subjektiivisessa tarkoituksessa, mikä on tunnusmerkistön täsmällisyysvaatimuksen kannalta ongelmallista. Toisaalta tekijän tarkoituksen osoittamisessa on ulkonaisilla seikoilla merkittävä todistusarvo, ja valmistelun tyyppisiä tekoja koskevat yleiset rangaistavuuden perusteet pätevät tässäkin.

Ihmisen aikaansaaminen säännöksessä kriminalisoitavaksi ehdotettujen tekojen seurauksena ei ole biologis-lääketieteellisen tiedon mukaan toistaiseksi mahdollista. Kuitenkin tällaisiin ihmisarvon vastaisiin tutkimuksiin ryhtymisen rangaistavuus on jo teon valmisteluvaiheessa perusteltua, ja myös nykyinen vankeusrangaistusuhka on syytä säilyttää.

Pykälän 1 kohdan mukaan on rangaistavaa perimältään samanlaisten yksilöiden luomiseen tähtäävä tutkimus eli ihmisen toisintaminen. Kansainvälisesti on myös käytetty kloonauksikäsitettä. Kohdassa tarkoitetaan lisääntymistavoitteista kloonausta. Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen lisäpöytäkirja vuodelta 1998 kieltää ihmisten (human beings) kloonauksen. Lisäpöytäkirjan 1 artiklassa kielletään mikä tahansa menetelmä, jonka tarkoituksena on tuottaa toisen ihmisen kanssa geneettisesti identtinen ihminen. Lisäpöytäkirja jättää ihmisen määrittelyn kansallisen lainsäädännön varaan. Siten ei ole estettä kansallisesti määrittellä, että niin sanottu terapeuttinen kloonauksen tekniikka käyttäen jää kloonauksiellon ulkopuolelle.

Pykälän 2 kohdassa säädetään rangaistavaksi sellainen lääketieteellinen tutkimus, jonka tarkoituksena on saada aikaan ihmis-

yksilöitä yhdistämällä perimältään erilaisia ihmisen alkioita. Tällaisella ihmisyksilöllä olisi neljä geneettistä vanhempaa. Luonnontieteellisessä koetoiminnassa menetelmää on käytetty eläinten alkioiden solujen erilaistumisen tutkimiseen. Säännöksen 3 kohdan mukaan on rangaistavaa ihmisen ja eläimen yhdistelmien aikaansaamiseen tähtäävä tutkimustoiminta.

5 §. Laiton sukusolujen käyttö. Pykälään sijoitettaisiin rangaistussäännös laittomasta sukusolujen käytöstä. Tämä säännös olisi vastinpari tämän luvun 3 §:lle. Kun 3 §:ään keskitettäisiin tutkimuslain yksittäisissä säännöksissä kiellettyjen, ihmisen alkioon (tai sikiöön) ja osaksi sukusoluihin kohdistuvien tutkimus- ja puuttumistapojen rangaistussääntely, 5 §:ään vastaavasti keskitettäisiin hedelmöityshoitolaissa kiellettyjen sukusoluihin tai alkioihin puuttumisen muotojen rangaistussääntely. Rikosnimikkeen ilmaisema 'käyttö' ei olisi ainoa teko tapa, vaan kiellettyjä puuttumisen muotoja hedelmöityshoitolain säännösten määrittelemällä tavalla muitakin.

Sekä 3 että 5 §:ssä suojeltaisiin kahdentyyppisiä intressejä. Ehdotetussa 5 §:ssä niitä ovat yhtäältä ihmisen sukusolujen ja alkioiden loukkaamattomuus sekä toisaalta sukusoluista ja alkiosta määräävien henkilöiden itsemääräämisoikeus. Kummassakin lainkohdassa säädettäisiin rangaistaviksi vain tahalliset tekemuodot, ja kummassakin rangaistussäännöksessä olisi sama asteikko eli sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta.

Pykälän 1—4 kohta vastaavat asiallisesti hedelmöityshoitolain 32 §:n sukusolujen käyttörikosta koskevia säännöksiä (1—4 kohta). Kuitenkin 4 kohtaan ehdotetaan lisättäväksi uutena rangaistavana tekemuotona hedelmöityshoitolain 6 §:n 3 momentissa tarkoitettua aikarajan ylittäminen.

Hedelmöityshoitolain 32 §:ää perustellaan hedelmöityshoitolain säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 3/2006 vp) siten, että rangaistusuhin on haluttu turvata jokaisen oikeus määrätä sukusoluistaan. Hedelmöityshoitolain rangaistussäännöksillä tavoitellaan myös lapsen etua vaarantavien tekojen ehkäisemistä.

Pykälän kohdat on pyritty kirjoittamaan hedelmöityshoitolain 32 §:n rangaistussään-

nöksen vastaavia kohtia jonkin verran täsmällisemmiksi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi. Ensinnäkin 1 kohdassa ei puhuttaisi vain hedelmöityshoitolain 4 §:n 1 momentin vastaisuudesta, vaan säännöksessä sukusolujen ja alkion käytölle asetettujen yleisten rajoitusten vastaisesta menettelystä. Toiseksi 2 kohdassa lueteltaisiin lapsen ominaisuuksiin kohdistuvat kielletyt vaikuttamistavat tarkemmin kuin hedelmöityshoitolain 32 §:n vastaavassa kohdassa. Tällä kohdan kiellolla suojataan perimän koskemattomuutta. Myös 3 kohdan ilmaisu "ilman hedelmöityshoitolain 16 ja 20 §:ssä tarkoitettua luovuttajan suostumusta" olisi voimassaolevan lain vastaavaa ilmaisua hieman täsmällisempi.

Pykälän 4 kohtaan ehdotetaan sisällytettäväksi hedelmöityshoitolain 32 §:n 4 kohtaa vastaava säännös sukusolujen tai alkioiden varastoimisesta ja hedelmöityshoidon antamisesta ilman hedelmöityshoitolain 24 §:ssä tarkoitettua lupaa. Kohtaan ehdotetaan lisättäväksi hedelmöityshoitolain 6 §:n 3 momentissa tarkoitettua, sukusolujen ja alkioiden säilyttämiselle säädetyn enimmäisajan ylittäminen. Luovutettuja sukusoluja ja alkioita saa 6 §:n 3 momentin mukaan varastoida korkeintaan kymmenen vuoden ajan luovutuksesta, minkä jälkeen ne on hävitettävä, jollei 7 §:n mukaan saada suostumusta niiden käyttämiseen muuhun luvalliseen tarkoitukseen. Tätä rangaistussäännöstä ehdotetaan johdonmukaisuussyistä, koska tutkimuslain mukaisen vastaavan aikarajoituksen ylittäminen on jo nykyisin rangaistavaa ja se rangaistussääntely ehdotetaan säilytettäväksi.

Pykälän 5 kohdassa olisi rangaistussäännös hedelmöityshoidon edellyttämän suostumusvaatimuksen noudattamatta jättämisestä. Tässä kohdassa viitataan hedelmöityshoitolain 8 §:n 1 ja 4 kohdassa määriteltyyn suostumusvaatimukseen. Vastaavasta rangaistavasta menettelystä säädetään nykyään hedelmöityshoitolain 34 §:ssä. Tällä määräyksellä turvataan hoitoa saavien osapuolten ja sukusolujen ja alkion luovuttajien itsemääräämisoikeutta. Ehdotettu sääntely olisi näin yhdenmukainen alkiotutkimukseen vaadittavaa suostumusta koskevan rangaistussääntelyn kanssa. Hedelmöityshoitolain 8 § 1 kohdan mukaan hoitoa ei saa antaa, jos hoitoon ei ole

hoitoa saavan kirjallista suostumusta; säännöksen 4 kohdassa kielletään hoidon antaminen, jos suostumus on peruutettu tai sen antaja on kuollut.

Muista hedelmöityshoitolain 8 §:n vastaisista teoista kuin suostumusvaatimuksen vastaisesta menettelystä ei ehdoteta rikoslakiin otettavaksi vastaavaa rangaistussääntelyä. Nykyisessä hedelmöityshoitolain 34 §:ssä kriminalisoitujen muiden tekojen rangaistavuus ehdotetaan säilytettäväksi sakonuhkaisena tuon aineellisen lain 35 §:ssä, samalla kun tekojen rangaistavuuden edellytyksiä tarkennettaisiin.

Viimeksi sanottuun kannanottoon on vaikuttanut rangaistavuuden perusteiden uudelleen harkinta. Rikosoikeuden käytön viimesijaisuuden periaatteen vuoksi on etusija hedelmöityshoitolain hallinnollisella valvonnalla ja hallinnollisilla seuraamuksilla. Vankeusuhan sisällyttäminen rangaistusasteikkoon edellyttää rangaistavien tekemuotojen haitallisuuden ja paheksuttavuuden tarkkaa arviointia ja niiden rangaistavuuden eriyttämistä. Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuu teonkuvausten täsmällisyyden vaatimus, joka on sitä korostuneempi, mitä ankarammin rangaistavasta teosta on kysymys.

Laiton sukusolujen käyttö olisi ehdotuksen mukaan rangaistava vain tahallisenä. Hedelmöityshoitolain 32 ja 34 §:ssä kriminalisoidut teot ovat rangaistavia myös törkeän tuottamuksellisenä. Syyksiluettavuuden rajaaminen vain tahalliseen menettelyyn nojautuu yleisiin rangaistavuuden harkintaperusteisiin. Asiaa on selvitetty edellä yleisperusteluissa.

6 §. Lapsen identiteetin loukkaaminen. Pykälään ehdotetaan laillisuusperiaatteen mukaisesti täsmennettynä siirrettäväksi nykyisin hedelmöityshoitolain 33 §:ssä oleva rangaistussäännös lapsen identiteetin loukkaamisesta. Tätä säännöstä perustellaan hedelmöityshoitolain säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä lapsen edun huomioon ottamisen tärkeydellä. Säännöksen perustelujen mukaan olisi rangaistavaa vaarantaa luovutetusta sukusolusta syntyneen mahdollisuuksia saada tietoja luovuttajasta. Nämä laiminlyönnin muodot on kuvattu tunnusmerkistössä, mutta siinä ei ole perusteluissa korostettua vaarantamistunnusmerkkiä.

Mainitunlainen vaarantamistunnusmerkki ehdotetaan lisättäväksi tähän rikoslakiin otettavaan säännökseen. Kun säännöksen rangaistusasteikko sisältäisi yhden vuoden vankeusuhan, on perusteltua liittää tunnusmerkistöön säännöksen suojelutarkoituksesta johdettu rajoitusperuste. Siten lapsen identiteetin loukkaaminen olisi ehdotuksen mukaan rangaistavaa vain, jos teko on omiaan vaarantamaan lapsen oikeutta saada selville syntyperänsä. Rangaistavuus edellyttää siten niin sanottua abstraktista vaaraa, eli teon on yksittäistapauksessa tehtävän harkinnan mukaan tyyppillisesti vaarantanut kuvatuista lapsen oikeutta.

Teko olisi nykyisestä poiketen rangaistava vain tahallisenä, kun vastaava menettely on hedelmöityshoitolain 33 §:n nojalla rangaistava myös törkeän tuottamuksellisenä. Rangaistavuuden rajaamista vain tahallisiin tekoihin on selvitetty yleisperusteluissa. Rangaistussäännös kohdistuu lähinnä hedelmöityshoitoja tarjoavien palveluntuottajien palveluksessa oleviin henkilöihin. Säännöksen rikkomiseen voidaan puuttua myös hallinnollisen valvonnan keinoin.

1.2 Laki raskauden keskeyttämisestä

13 §. Voimassa olevan aborttilain 13 §:ssä säädetään lain menettelytapasäännösten rikkomisesta. Lainkohdan mukaan se, joka on suorittanut luvalliseksi todettavan raskauden keskeyttämisen tai sitä yrittänyt aborttilain säännöksiä noudattamatta, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Ilmaisuu ”luvalliseksi todettava” viittaa siihen, että säännös olisi osittain sovellettavissa myös muulloin kuin puhtaissa menettelytaparikkomuksissa, kunhan olisi jälkikäteen todettavissa, että raskauden keskeyttämiselle olisivat olleet lainmukaiset soveltamisperusteet. Rangaistussäännöksen soveltamisesta käytännössä ei ole tietoja.

Rangaistussäännöstä ehdotetaan tarkistettavaksi siten, että sitä edelleen sovellettaisiin ensi sijassa aborttilain menettelytaparikkomuksiin. Säännöksen rangaistusasteikko sisältäisi ehdotuksen mukaan pelkän sakon uhan. Niin sanotuilta blankorangaistussäännöksiltä nykyään edellytettävän mukaan säännöksessä lueteltaisiin ne aborttilain

säännökset (1, 2, 5, 5a ja 6—9 §), joiden rikkominen voisi tulla sen nojalla rangaistavaksi. Aborttilain 13 §:n rangaistussäännös olisi kuitenkin nimenomaisen lausuman mukaan toissijainen rikoslain 22 luvun 1—2 §:ssä tarkoitettuihin laittoman raskauden keskeyttämisen tunnusmerkistöihin nähden. Viimeksi sanottujen soveltamisalaa on selvitetty edellä.

Perusteena sille, että rangaistussäännöksessä ovat aborttilakiin viittaavina säännöksinä menettelytapasäännösten ohella myös keskeytysperusteita koskevat 1 ja 9 §, on se, että keskeytyksen itselleen suorittavaa tai suorittavaa naista ei ole suljettu pois aborttilain 13 §:n soveltuvuuden piiristä, toisin kuin lakiesityksen mukaan olisi sovellettaessa rikoslain 22 luvun 1 ja 2 §:ää. Tätä kannanottoa on perusteltu viimeksi sanottujen säännösten yhteydessä. Tällä periaatteellisella kannalla ei tarkoiteta muutosta siihen nykyiseen oikeustilaan, että on yleensä kohtuutonta rangaista mainitunlaista naista.

Aborttilain 13 §:n rangaistussäännöksessä säilytetään tahallista syyksiluettavuutta koskeva vaatimus, ja se ilmaistaan nimenomaisesti kuten uudessa rikoslain ulkopuolisessa lainsäädännössä on tavanmukaista menetellä.

1.3 Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta

25 §. Laiton alkioiden ja sukusolujen tutkimus sekä

26 §. Laiton perimään puuttuminen. Pykälät kumottaisiin. Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa omaksutun keskittämisperiaatteen mukaisesti rikoslain ulkopuoliset vankeusuhkaiset rangaistussäännökset sisällytetään rikoslakiin. Tämän vuoksi rikoslain 22 luvun 3 ja 4 §:ään ehdotetaan otettaviksi säännökset, jotka korvaisivat tutkimuslain 25 ja 26 §:n.

Kumottavassa tutkimuslain 25 §:ssä on rangaistussäännökset laittomasta alkioiden ja sukusolujen tutkimuksesta. Ehdotettavassa rikoslain 22 luvun 3 §:ssä säädettäisiin laittomasta alkioon puuttumisesta. Tutkimuslain 26 §:n säännös laittomasta perimään puuttumisesta siirrettäisiin sellaisenaan rikoslain 22 luvun 4 §:ksi.

27 §. Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkomisen. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että sen 1 kohdasta poistettaisiin viittaukset lain 12 ja 14 §:n vastaiseen menettelyyn. Tutkimukseen ryhtyminen ilman tutkimuslain 12 tai 14 §:ssä tarkoitettua suostumusta olisi ehdotuksen mukaan rangaistava laittomana alkioon puuttumisena rikoslain 22 luvun 3 §:n 1 kohdan mukaisesti.

28 §. Viittaukset rikoslakiin. Pykälä sisältää viittaussäännökset rikoslakiin. Pykälää täydennettäisiin viittauksilla rikoslain 22 luvun 3:ssä tarkoitettuun laittomaan alkioon puuttumiseen ja rikoslain 22 luvun 4 §:ssä tarkoitettuun laittomaan perimään puuttumiseen. Pykälän otsikko muutettaisiin viittaussäännöstä osoittavaksi.

1.4 Laki hedelmöityshoidoista

6 §. Sukusolujen ja alkioiden hävittäminen. Pykälän 3 momentti ehdotetaan muutettavaksi, jotta tässä laissa alkioiden säilyttämiselle säädetty aikaraja olisi samanpituisen kuin tutkimuslaissa. Aikaraja pidennettäisiin 10 vuodesta 15 vuoteen.

Tutkimuslain 13 §:n 3 momentin mukainen alkioiden säilytyksen enimmäisaika 15 vuotta perustui tuolloin valmisteilla olleen hedelmöityshoitolaian vastaavaan säännökseen. Tutkimuslain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 229/1998) perusteluissa tuotiin esiin tarve samanpituisille säilytysajoille. Vuonna 2006 säädetyin hedelmöityshoitolaian 6 §:n 3 momenttiin kirjattiin kuitenkin 10 vuoden enimmäissäilytysaika, minkä jälkeen alkioit tulee hävittää, ellei niitä anneta toiselle hoitoa saavalle tai luovuteta tutkimukseen tai muuhun luvalliseen tarkoitukseen. Ehdotettava sääntely pidentäisi lapsettomuuden hoidon mahdollisesti tarvitsemaa aikaa.

32 §. Sukusolujen käyttörikos ja

33 §. Lapsen identiteetin loukkaamisrikos. Pykälät ehdotetaan kumottaviksi. Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa omaksutun keskittämisperiaatteen mukaisesti rikoslain ulkopuoliset vankeusuhkaiset rangaistussäännökset sisällytetään rikoslakiin. Lain 32 §:ää vastaavat rangaistussäännökset sijoitettaisiin rikoslain 22 luvun 5 §:ään ja 33 §:ää

vastaavat säännökset rikoslain 22 luvun 6 §:ään.

34 §. Hedelmöityshoitorikos. Pykälä kumottaisiin. Lain 34 §:ssä säänneltyä hedelmöityshoitorikosta vastaavista säännöksistä pääosa siirrettäisiin täsmennettynä 35 §:ään hedelmöityshoitorikkomuksena rangaistaviksi. Muilta osin 34 §:n korvaisi rikoslain 22 luvun 5 §:n 5 kohta, jossa rangaistusuhka säilyisi ennallaan, mutta vain tahallaan tehty teko olisi enää rangaistava.

35 §. Hedelmöityshoitorikkomus. Lain 8 §:n 2, 3 sekä 5 ja 6 kohdan vastaiset menettelyt säädettäisiin rangaistaviksi hedelmöityshoitorikkomuksena pykälän 1 momentissa. Rangaistukseksi ehdotetaan vain sakkoa, ja rikkomukset olisivat vain tahallisina rangaistavia. Pykälän 1 momentin 2 ja 4 kohtaa ehdotetaan laillisuusperiaatteen edellyttämän täsmällisyysvaatimuksen mukaisesti tarkennettaviksi ilmaisulla ”on perusteltua syytä olettaa”. Nykyisin 8 §:n vastaiset teot ovat

rangaistavia hedelmöityshoitorikoksena 34 §:n mukaan.

Pykälän nykyinen sisältö säilytettäisiin sellaisenaan ehdotetussa 2 momentissa.

36 §. Viittaukset rikoslakiin. Pykälä sisältää viittaussäännökset rikoslakiin. Säännöstä täydennettäisiin viittauksilla rikoslain 22 luvun 5:ssä tarkoitettuun laittomaan sukusolujen käyttöön ja rikoslain 22 luvun 6 §:ssä tarkoitettuun lapsen identiteetin loukkaamiseen. Pykälän otsikko muutettaisiin viittaussäännöstä osoittavaksi.

2 Voimaantulo

Lait ehdotetaan tulemaan voimaan mahdollisimman pian.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki**rikoslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 22 luku, sellaisena kuin se on siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen, seuraavasti:

22 luku

3 §

Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta*Laiton alkioon puuttuminen*

1 §

Laiton raskauden keskeyttäminen

Joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa (239/1970) edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden, on tuomittava *laittomasta raskauden keskeyttämisestä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Naista, jonka kohdussa olevaan sikiöön 1 tai 2 momentissa tarkoitettu teko on kohdistunut, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta.

2 §

Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen

Jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä

1) aiheutetaan vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle taikka

2) rikos tehdään vastoin naisen tahtoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava *törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Joka ryhtyy

1) alkiotutkimukseen ilman lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) jäljempänä *tutkimuslain*, 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sukusolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta,

2) alkiotutkimukseen vastoin tutkimuslain 11 §:n 2 momentissa tai 13 §:n 3 momentissa säädettyä rajoitusta taikka muuhun alkioon kohdistuvaan toimenpiteeseen vastoin tutkimuslain 13 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettua kieltoa taikka

3) alkiotutkimukseen tai sukusolujen tutkimukseen vastoin tutkimuslain 15 §:ssä tarkoitettua kieltoa,

on tuomittava *laittomasta alkioon puuttumisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

4 §

Laiton perimään puuttuminen

Joka ryhtyy tutkimukseen, jonka tarkoituksena on mahdollistaa

1) ihmisen toisintaminen,
 2) ihmisen aikaansaaminen alkioita yhdistämällä taikka

3) ihmisen aikaansaaminen yhdistämällä ihmisen sukusoluja ja eläimen perintötekijöitä,

on tuomittava *laittomasta perimään puutumisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

5 §

Laiton sukusolujen käyttö

Joka

1) käyttää hedelmöityshoidossa sukusoluja tai alkioita vastoin niiden käytölle hedelmöityshoidoista annetun lain (1237/2006) jäljempänä *hedelmöityshoitolain*, 4 §:n 1 momentissa asetettuja yleisiä rajoituksia,

2) vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin valikoimalla sukusoluja tai alkioita taikka muulla tavalla hedelmöityshoitolain 5 §:n vastaisesti,

3) ottaa vastaan, varastoi tai käyttää hedelmöityshoitoon sukusoluja tai alkioita ilman hedelmöityshoitolain 16 ja 20 §:ssä tarkoitettua luovuttajan suostumusta,

4) varastoi sukusoluja tai alkioita taikka antaa hedelmöityshoitoa ilman hedelmöityshoitolain 24 §:ssä tarkoitettua Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lupaa tai vastoin hedelmöityshoitolain 6 §:n 3 momentissa säädettyä aikarajoitusta taikka

5) antaa hedelmöityshoitoa ilman hedelmöityshoitolain 8 §:n 1 kohdassa tarkoitettua

hoitoa saavan kirjallista suostumusta tai vastoin mainitun pykälän 4 kohtaa hedelmöityshoidon antamiseen suostumuksensa antaneen peruutettua suostumuksensa tai kuoltua,

on tuomittava *laittomasta sukusolujen käytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

6 §

Lapsen identiteetin loukkaaminen

Joka laiminlyö noudattaa

1) hedelmöityshoitolain 12 §:n 2 tai 3 momentin tai 14 §:n säännöksiä luovuttajan tunnuksen käyttämisestä, sisällöstä, merkittämisestä tai ilmoittamisesta,

2) hedelmöityshoitolain 18 §:n säännöksiä tietojen ilmoittamisesta luovutusrekisteriin taikka

3) hedelmöityshoitolain 10 §:n 2 momentin taikka 28 tai 30 §:n säännöksiä tietojen ja asiakirjojen antamisesta, siirtämisestä, tallettamisesta tai säilyttämisestä

siten, että teko on omiaan vaarantamaan lapsen oikeuden saada selville syntyperänsä, on tuomittava *lapsen identiteetin loukkaamisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .

2.

Laki**raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan raskauden keskeyttämisestä 24 päivänä maaliskuuta 1970 annetun lain (239/1970) 13 § seuraavasti:

<p>13 § Joka tahallaan keskeyttää raskauden tai yrittää sitä 1, 2, 5, 5a tai 6—9 §:n vastaisesti, on, jollei teko ole rangaistava rikoslain 22 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, tuomittava ras-</p>	<p><i>kauden keskeyttämisestä annetun lain säännösten rikkomisesta</i> sakkoon. Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
---	---

3.

Laki**lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan lääketieteellisestä tutkimuksesta 9 päivänä huhtikuuta 1999 annetun lain (488/1999) 25 ja 26 § sekä
muutetaan 27 ja 28 §, sellaisena kuin niistä on 27 § laissa 295/2004, seuraavasti:

<p>27 § <i>Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkominen</i></p>	<p>4) noudattamatta tutkimuksessa, mitä 10 b, 10 c ja 10 e—10 g §:ssä säädetään, on tuomittava <i>lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkomisesta</i> sakkoon.</p>
---	--

Joka tahallaan ryhtyy lääketieteelliseen tutkimukseen

28 §

- 1) ilman 6—8 §:ssä tarkoitettua suostumusta,
- 2) 3 §:n vastaisesti ilman eettisen toimikunnan myönteistä lausuntoa,
- 3) 5—10 §:ssä säädetyn muun kuin 1 kohdassa tarkoitettua edellytyksen vastaisesti tai

Viittaukset rikoslakiin

Rangaistus laittomasta alkioon puuttumisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 22 luvun 3 §:n mukaan ja laittomasta perimään puut-

tumisesta rikoslain 22 luvun 4 §:n mukaan. Rangaistus 23 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan

tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .

4.

Laki

hedelmöityshoidoista annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan hedelmöityshoidoista 22 päivänä joulukuuta 2006 annetun lain (1237/2006) 32—
 34 § ja
muutetaan 6 §:n 3 momentti sekä 35 ja 36 § seuraavasti:

6 §

Sukulolujen ja alkioiden hävittäminen

Luovutetut sukulolut tai alkiot on hävitettävä viipymättä, jos terveystarkastuksessa tai muutoin havaitaan, että niitä ei voida käyttää hedelmöityshoidossa, tai jos luovuttaja on 16 §:n 3 momentissa tarkoitetulla tavalla peruuttanut suostumuksensa sukulolujen käyttöön hedelmöityshoidossa. Luovutetut sukulolut ja alkiot on hävitettävä viimeistään viidentoista vuoden kuluttua luovutuksen vastaanottamisesta.

2) on perusteltua syytä olettaa, että raskaus aiheuttaisi naisen iän tai terveydentilan vuoksi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle,

3) on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä taikka

4) on perusteltua syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi,

on tuomittava *hedelmöityshoitorikkomuksesta* sakkoon.

Hedelmöityshoitorikkomuksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan lupaa tai maksaa sukulolujen tai alkioiden luovuttamisesta palkkiota tai kulujen korvausta 21 §:n vastaisesti.

35 §

Hedelmöityshoitorikkomus

Joka tahallaan antaa hedelmöityshoitoa, vaikka

1) hoitoa saavan parin osapuoli on avioliitossa muun henkilön kanssa,

36 §

Viittaukset rikoslakiin

Rangaistus laittomasta sukulolujen käytöstä tuomitaan rikoslain (39/1889) 22 luvun 5 §:n mukaan ja lapsen identiteetin loukkamisesta rikoslain 22 luvun 6 §:n mukaan. Rangaistus 29 §:ssä säädetyn salassapitovel-

vollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain
38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole
rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan
tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa
rangaistusta.

_____ päivä
Tämä laki tulee voimaan _____
kuuta 20 .

Helsingissä 10 päivänä lokakuuta 2008

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Oikeusministeri *Tuija Brax*

*Liite
Rinnakkaistekstit*

1.

Laki

rikoslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 22 luku, sellaisena kuin se on siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

22 luku

22 luku

Sikiönlähdettämisestä

Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta

5 §

1 §

Laiton raskauden keskeyttäminen

Jos nainen ilman laillista oikeutta tahallansa joko lähdeämällä taikka kohtuunsa on surmannut tai surmauttanut sikiönsä, rangaistakoon vankeudella. Jos asianhaarat ovat erittäin lieventävät, voidaan hänet jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Jos joku naisen tahdon mukaan ilman laillista oikeutta tahallansa joko lähdeämällä tai hänen kohtuunsa on surmannut sikiön, rangaistakoon [kuritushuoneella] enintään neljäksi vuodeksi tai vankeudella. Jos hän sen teki maksusta, rangaistakoon [kuritushuoneella] enintään kuudeksi vuodeksi [ja menettäkään kansalaisluottamuksena].

Tässä pykälässä mainittujen rikosten yritys on rangaistava.

Joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa (239/1970) edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden, on tuomittava laittomasta raskauden keskeyttämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Naista, jonka kohdussa olevaan sikiöön 1 tai 2 momentissa tarkoitettu teko on kohdistunut, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettusta rikoksesta.

6 §

Jos joku, naisen tahtomatta, ilman laillista oikeutta tahallansa joko ulos ajamalla taikka hänen kohtuunsa on surmannut sikiön, tuomittakoon [kuritushuoneeseen] vähintään kahdeksi ja enintään kahdeksaksi vuodeksi [sekä kansalaisluottamuksensa menettäneeksi].

Yritys on rangaistava.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta

6 luku

25 § (kumotaan)

Laiton alkioiden ja sukusolujen tutkimus

Joka ryhtyy ilman 11 §:ssä tarkoitettua lupaa taikka 11 ja 13 §:ssä säädettyjen rajoitusten vastaisesti alkiotutkimukseen tai 15 §:ssä tarkoitetun kiellon vastaisesti alkioiden tai sukusolujen tutkimukseen, on tuomittava laittomasta alkioiden tai sukusolujen tutkimuksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

2 §

Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen

Jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä

1) aiheutetaan vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle taikka

2) rikos tehdään vastoin naisen tahtoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

3 §

Laiton alkioon puuttuminen

Joka ryhtyy

1) alkiotutkimukseen ilman lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) jäljempänä tutkimuslain, 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sukusolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta,

2) alkiotutkimukseen vastoin tutkimuslain 11 §:n 2 momentissa tai 13 §:n 3 momentissa säädettyä rajoitusta taikka muuhun alkioon kohdistuvaan toimenpiteeseen vastoin tutkimuslain 13 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettua kieltoa taikka

3) alkiotutkimukseen tai sukusolujen tutkimukseen vastoin tutkimuslain 15 §:ssä tarkoitettua kieltoa,

on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

26 § (kumotaan)

Laiton perimään puuttuminen

Joka ryhtyy tutkimukseen, jonka tarkoituksena on mahdollistaa

- 1) ihmisen toisintaminen,
- 2) ihmisen aikaansaaminen alkioita yhdistämällä,
- 3) ihmisen aikaansaaminen yhdistämällä ihmisen sukusoluja ja eläimen perintötekijöitä,

on tuomittava laittomasta perimään puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Laki hedelmöityshoidoista

7 luku

32 § (kumotaan)

Sukusolujen käyttörikos

Joka *tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta*

1) käyttää hedelmöityshoidossa sukusoluja tai alkioita 4 §:n 1 momentin vastaisesti,

2) vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin 5 §:n vastaisesti,

3) ottaa vastaan, varastoi tai käyttää hedelmöityshoitoon sukusoluja tai alkioita ilman luovutussuostumusta taikka

4) varastoi sukusoluja tai alkioita tai antaa hedelmöityshoitoa ilman 24 §:ssä tarkoitettua lupaa,

4 §

Laiton perimään puuttuminen

Joka ryhtyy tutkimukseen, jonka tarkoituksena on mahdollistaa

- 1) ihmisen toisintaminen,
- 2) ihmisen aikaansaaminen alkioita yhdistämällä *taikka*
- 3) ihmisen aikaansaaminen yhdistämällä ihmisen sukusoluja ja eläimen perintötekijöitä,

on tuomittava laittomasta perimään puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

5 §

Laiton sukusolujen käyttö

Joka

1) käyttää hedelmöityshoidossa sukusoluja tai alkioita *vastoin niiden käytölle hedelmöityshoidoista annetun lain (1237/2006) jäljempänä hedelmöityshoitolain*, 4 §:n 1 momentissa asetettuja yleisiä rajoituksia,

2) vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin *valikoimalla sukusoluja tai alkioita taikka muulla tavalla hedelmöityshoitolain* 5 §:n vastaisesti,

3) ottaa vastaan, varastoi tai käyttää hedelmöityshoitoon sukusoluja tai alkioita ilman *hedelmöityshoitolain* 16 ja 20 §:ssä tarkoitettua luovuttajan suostumusta,

4) varastoi sukusoluja tai alkioita taikka antaa hedelmöityshoitoa ilman *hedelmöityshoitolain* 24 §:ssä tarkoitettua *Terveystieteiden tutkimuskeskuksen* lupaa tai *vastoin hedelmöityshoitolain* 6 §:n 3 momentissa säädettyä aikarajoitusta taikka

5) antaa hedelmöityshoitoa ilman *hedelmöityshoitolain* 8 §:n 1 kohdassa tarkoitettua hoitoa saavan kirjallista suostumusta tai *vastoin mainitun pykälän* 4 kohtaa hedelmöityshoidon antamiseen suostumuksensa antaneen *peruutettua suostumuksensa tai kuoltua*,

on tuomittava *sukusolujen käyttörikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

on tuomittava *laittomasta sukusolujen käytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

34 §

Hedelmöityshoitorikos

Joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta antaa hedelmöityshoitoa 8 §:n vastaisesti, on tuomittava hedelmöityshoitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

(katso myös hedelmöityshoitolain 35 §)

(kumotaan)

33 § (kumotaan)

Lapsen identiteetin loukkaamisrikos

Joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta laiminlyö noudattaa 12 tai 14 §:n säännöksiä luovuttajan tunnuksesta, 18 §:n säännöksiä tietojen ilmoittamisesta luovutusrekisteriin taikka 10, 28 tai 30 §:n säännöksiä asiakirjojen säilyttämisestä, on tuomittava lapsen identiteetin loukkaamisrikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

6 §

Lapsen identiteetin loukkaaminen

Joka laiminlyö noudattaa

1) *hedelmöityshoitolain 12 §:n 2 tai 3 momentin tai 14 §:n säännöksiä luovuttajan tunnuksen käyttämisestä, sisällöstä, merkitsemisestä tai ilmoittamisesta,*

2) *hedelmöityshoitolain 18 §:n säännöksiä tietojen ilmoittamisesta luovutusrekisteriin taikka*

3) *hedelmöityshoitolain 10 §:n 2 momentin taikka 28 tai 30 §:n säännöksiä tietojen ja asiakirjojen antamisesta, siirtämisestä, tallettamisesta tai säilyttämisestä*

siten, että teko on omiaan vaarantamaan lapsen oikeuden saada selville syntyperänsä, on tuomittava lapsen identiteetin loukkaamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

2.

Laki**raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan raskauden keskeyttämisestä 24 päivänä maaliskuuta 1970 annetun lain (239/1970) 13 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

13 §

Se, joka on suorittanut luvalliseksi todettavan raskauden keskeyttämisen tai sitä yrittänyt tämän lain säännöksiä noudattamatta, tuomittakoon sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Ehdotus

13 §

Joka tahallaan keskeyttää raskauden tai yrittää sitä 1, 2, 5, 5a tai 6—9 §:n vastaisesti, on, jollei teko ole rangaistava rikoslain 22 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, tuomittava raskauden keskeyttämisestä annetun lain säännösten rikkomisesta sakkoon.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

3.

Laki**lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan lääketieteellisestä tutkimuksesta 9 päivänä huhtikuuta 1999 annetun lain (488/1999) 25 ja 26 § sekä
muutetaan 27 ja 28 §, sellaisena kuin niistä on 27 § laissa 295/2004, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

27 §

27 §

*Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkominen**Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkominen*

Joka ryhtyy lääketieteelliseen tutkimukseen

- 1) ilman 6—8, 12 tai 14 §:ssä tarkoitettua suostumusta,
- 2) 3 §:n vastaisesti ilman eettisen toimikunnan myönteistä lausuntoa,
- 3) 5—10 §:ssä säädettyjen edellytysten vastaisesti,
- 4) noudattamatta tutkimuksessa, mitä 10 b, 10 c ja 10 e—10 g §:ssä on säädetty, on tuomittava *lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkomisesta* sakkoon.

Joka *tahallaan* ryhtyy lääketieteelliseen tutkimukseen

- 1) ilman 6—8 §:ssä tarkoitettua suostumusta,
- 2) 3 §:n vastaisesti ilman eettisen toimikunnan myönteistä lausuntoa,
- 3) 5—10 §:ssä säädetyn *muun kuin 1 kohdassa tarkoitettun* edellytyksen vastaisesti tai
- 4) noudattamatta tutkimuksessa, mitä 10 b, 10 c ja 10 e—10 g §:ssä säädetään, on tuomittava *lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain rikkomisesta* sakkoon.

28 §

28 §

*Salassapitovelvollisuuden rikkominen**Viihtaukset rikoslakiin*

Rangaistus 23 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rangaistus laittomasta alkioon puuttumisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 22 luvun 3 §:n mukaan ja laittomasta perimään puuttumisesta rikoslain 22 luvun 4 §:n mukaan. Rangaistus 23 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

4.

Laki**hedelmöityshoidoista annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan hedelmöityshoidoista 22 päivänä joulukuuta 2006 annetun lain (1237/2006) 32—
 34 § ja
muutetaan 6 §:n 3 momentti sekä 35 ja 36 § seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

6 §

6 §

*Sukusolujen ja alkioiden hävittäminen**Sukusolujen ja alkioiden hävittäminen*

Luovutetut sukusolut tai alkiot on hävitettävä viipymättä, jos terveystarkastuksessa tai muutoin havaitaan, että niitä ei voida käyttää hedelmöityshoidossa, tai jos luovuttaja on 16 §:n 3 momentissa tarkoitetulla tavalla peruuttanut suostumuksensa sukusolujen käyttöön hedelmöityshoidossa. Luovutetut sukusolut ja alkiot on hävitettävä viimeistään *kymmenen* vuoden kuluttua luovutuksen vastaanottamisesta.

Luovutetut sukusolut tai alkiot on hävitettävä viipymättä, jos terveystarkastuksessa tai muutoin havaitaan, että niitä ei voida käyttää hedelmöityshoidossa, tai jos luovuttaja on 16 §:n 3 momentissa tarkoitetulla tavalla peruuttanut suostumuksensa sukusolujen käyttöön hedelmöityshoidossa. Luovutetut sukusolut ja alkiot on hävitettävä viimeistään *viidentoista* vuoden kuluttua luovutuksen vastaanottamisesta.

35 §

35 §

*Hedelmöityshoitorikkomus**Hedelmöityshoitorikkomus*

(vrt. RL 22:5, 5 kohta ja kumottava hedelmöityshoitolain 34 §)

Joka tahallaan antaa hedelmöityshoitoa, vaikka

1) hoitoa saavan parin osapuoli on avioliitossa muun henkilön kanssa,

2) on perusteltua syytä olettaa, että raskaus aiheuttaisi naisen iän tai terveydentilan vuoksi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle,

3) on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä taikka

4) on perusteltua syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi, on tuomittava hedelmöityshoitorikkomuksesta sakkoon.

Joka tahallaan lupaa tai maksaa sukusolujen tai alkioiden luovuttamisesta palkkiota tai kulujen korvausta 21 §:n vastaisesti, on tuomitava *hedelmöityshoitorikkomuksesta* sakkoon.

Hedelmöityshoitorikkomuksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan lupaa tai maksaa sukusolujen tai alkioiden luovuttamisesta palkkiota tai kulujen korvausta 21 §:n vastaisesti.

36 §

Salassapitovelvollisuuden rikkominen

Rangaistus 29 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

36 §

Viittaukset rikoslakiin

Rangaistus laittomasta sukusolujen käytöstä tuomitaan rikoslain (39/1889) 22 luvun 5 §:n mukaan ja lapsen identiteetin loukkamisesta rikoslain 22 luvun 6 §:n mukaan. Rangaistus 29 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .